

NORDISKA MUSEET

FATABUREN

1917

HÄFT. 2

KULTURHISTORISK-TIDSKRIFT

UTGIFVEN AF
DR. GUSTAF UPMARK
MUSEETS-STYRESMAN

Anders Billow, Fogdö kyrkas brudskrud 1682—1768	49
Maria Collin, Sydda vantar	71
Litteratur: Tacitus Germanerna, tolkad af N. E. Hammarstedt, af N. L—g; Haddon, A. C., Magi och fetischism, af N. E. H; E. Modin, Gamla Tåsjö, af N. E. H.; Handbok i hembygdsvård, utg. af Centralutskottet för hembygdsforskning i Finland, och S. Ambrosiani, Riktlinjer för uppteckningar om allmogens materiella kultur, af Sigurd Erixon; Hj. Öhrvall, Om knutar, af Gösta Langenfelt; Joachim Junge, Den nordsjællandske Landaalmues karakter etc., af K. Rob. V. Wikman; Gabriel Nikander, Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865, af Sigurd Erixon	78
Västmanlands fornminnesförenings museum	96

Gåfvor till Nordiska Museet från landsorten insändas under adress Nordiska Museet, Stockholm. I Stockholm kunna de inlämnas antingen i museet eller å Skansen, Djurgården. Vid hvarje föremål böra fyndort och gifvarens namn, titel och adress samt i öfrigt hvarje upplysning, som kan lämnas om föremålets historia eller användning, så fullständigt och tydligt som möjligt angifvas.

Fotografier af kulturhistoriskt, etnografiskt och arkeologiskt intresse (byggnader och byggnadsdetaljer, husgeråd, dräkter; utöfvandet af landtliga sysslor och hemslöjd, idrotter och lekar, forntro-föremål o. s. v.) mottagas med tacksamhet af Nordiska Museet.

Uppteckningar om lefnadssätt, sysslor och bruk i äldre tider samt om folkseder, lekar, forntro och vidskepelser, sägner o. s. v. äro likaledes särdeles välkomna bidrag till museets arkiv för svensk folkkännedom.

Författarne äro ensamma ansvariga för sina uppsatser innehåll.

Fogdö kyrkas brudskrud 1682—1768.

Af

Anders Billow.

Genom det påbörjade inventariseringsverket »Sveriges Kyrkor», hvilket i stor utsträckning bygger på de uppgifter om kyrkobyggnaden, inredningen och inventarierna, som hämtas ur sockenstämmoprotokoll och kyrkoräkenskaper, har i själfva verket yppat sig ett utomordentligt tillfälle att samtidigt för andra ändamål utvinna en stor del af det rikliga och gedigna material till kännedomen om svenska folkets historia, som allt sedan 1500-talets slut under jämn årlig tillväxt lagrat sig i de af hvarje sockens kyrkliga myndigheter förda böckerna. Ett samarbete mellan Nordiska Museet och ofvannämnda inventariseringsverk vid det systematiska genomforskan det af kyrkoarkiven vore sålunda gifvetvis ur flera synpunkter mycket önskvärdt och skulle helt säkert gifva rikt utbyte. Till ett så omfattande arbete vid sidan af museets ordinarie kräves dock törhända i form af penningeanslag och afstående af kompetenta arbetskrafter så stora uppoffringar, att museet under nuvarande förhållanden ej kan mäka dem, hvarför troligen under en längre tid bortåt en part af den kulturhistoriska vetenskapen i landet torde få kämpa sig fram utan stöd af kyrkornas arkivalia. Visserligen skall väl då och då, allt eftersom de upptäckas, komma att bli publicerade sådana mera enhetliga och för aftryckning tillrättalagda dokument ur kyrkoarkiven som t. ex. de genom Nordiska Museets försorg utgifna anteckningarna från slutet af 1700-talet af kyrkoherden Wallenstein i Danderyd¹ och vidare kyrkoherden Lars Hallmans i Blacksta och

¹ »Vidskepelser, vantro och huskurer i Danderyd och Lidingö i slutet af 1700-talet.» Anteckningar af J. P. Wallenstein. Utgifna af E. Hammarstedt. 22 sid. Sthlm 1899; jfr äfven »Ett bondbröllop i Danderyds socken i Uppland 1786» af J. P. Wallenstein,

Wassbro beskrifning från midten af samma århundrade öfver sina socknar, nu nyligen utkommen i tryck.¹ Emellertid blifva dock för ännu äldre tider — 15- och 1600-talen, då kyrkoherdarnas anteckningar aldrig kommo att svälla ut så som under upplysningstid- hvarfvat — våra kunskaper därigenom blott föga riktade. Önskar man tidiga belägg för seder och bruk m. m., fordras det ett noggrant exciperande af mera sparsamt förekommande notiser i den långsamma takt, verket »Sveriges Kyrkor» måste underkasta sig, och därför torde beklagligtvis de allra viktigaste upplysningarna tills vidare uteblifva.² Finner en och annan af dem, som medarbete i »Sveriges Kyrkor», under kyrkoarkivstudiet något, som särskildt frapperar och förefinnes intresse, kan väl i bästa fall, utan att vederbörande skaffat sig djupare insikt på de områden Nordiska Museet önskar tillgodosedda, ett och annat bli framdraget, hvarpå bl. a. följande utdrag om en kyrkas brudskrud få tydas som en bekräftelse.

Med krona, päll och säten bidrogo i allmänhet under 16- och 1700-talen de svenska landskyrkorna till ceremonien och ståten vid kyrkvigsel.³ Ett eller flera extra smycken för bruden förekommer väl också på

tr. i Meddelanden fr. Nord. Museet 1898, s. 49—58, samt N. E. Hammarstedt »Olsmessa och Torsblot», tr. i Fataburen 1915, s. 32—40.

¹ Lars Hallman, »Blacksta och Wassbro soknar» utg. af Sigurd Wallin, Sthlm 1917. Utdrag förut meddelade af Sigurd Wallin i Fataburen 1911, s. 33—42, »En otryckt sockenbeskrifning af Lars Hallman».

² Här må dock påpekas, att protokoll och handlingar från de olika stiftens prästmöten ofta äga ett innehåll nära besläktadt med och ur kulturhistorisk synpunkt till värdet fullt jämförligt med kyrkböckernas, samt att glädjande nog »Kyrkohistoriska föreningen» startat en skriftserie, hvari deras fullständiga publicering påbörjats, nämligen genom utgifvande af »Svenska synodalakter efter 1500-talets ingång», samlade och utgifna af Herman Lundström.

³ Ur de redan utgifna häftena af »Sveriges Kyrkor» må anföras följ. tidiga belägg: Rackeby, Vgd., Bd. I:1; år 1646 inköpte förs. »en Perle Crona till Brudheskrudh», i inv. 1654 kallad »Crona med en pärl kranz». Otterstad, Vgd., Bd. I:1; brudkrona köpes 1656 för 5 rdr. och kallas 1682 »Perlstickarekroona»; inv. 1613 nämner brudpäll. Jfr äfven de å sid. 65 citerade prästmötesföreläsningsarna af år 1584, hvilka förorda krona och skrud till utlejdning åt brudar. Bruket af krona och päll till vigsel, som uppkommer under medeltiden, är till sin utveckling och utbredning intill början af 1600-talet ett för Sveriges vidkommande på grund af ringa litteratur i ämnet för förf. till denna uppsats okänt kapitel, hvilket för öfrigt ej för senare tid kan komma att bli slutgiltigt utredt, förrän en statistik byggd på kyrkböckernas uppgifter föreligger. Den omfattande öfversikten af hithörande ämnen i Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden

sina håll, och — ehuru antagligen mera sällsynt — en hel dräkt med alla tillbehör kunde en kyrka äga och underhålla för att mot bestämd afgift tillhandahålla församlingsborna, hvilka därjämte genom stadganden voro så godt som förbjudna att hyra andra skrudar än kyrkans åt sina brudar. Kyrkan i Fogdö, belägen en mil NV om Strängnäs, har en gång ägt en sådan fullständig brudskrud. Numera finnes ingen enda del däraf bevarad; det är endast genom kyrkböckerna man kan lära känna den.

De många upplysningarna om brudskruden, hvilka låta oss veta hela dess historia, hämtas hufvudsakligen ur två volymer — nu förvarade i landsarkivet i Uppsala (Fogdö, Sdml. I. LI:1 och KI:1). Den ena, kyrkans äldsta, i vanligt skrifarfsfolio, bunden i rödmålad pergament, må få sitt instruktiva titelblad aftryckt:

Fogdö Församblings
Kyrkio-Book.

Köpt ther til Anno 1635. Vthi Wärmesso marcknad för — 6. Dlr.

Thervthinnan Författas:

1. Annales Pastorum utrisq. Ecclesia, Ifrå Saligh Konungh Gustafs then Förstes tijdh, pag. 1.
11. Kyrckiones orörlighe Inventarium, Sampt thes Åhrlighe Förbättringh eller Förändringh ifrå Phillippi Jacobi, 1635 —. pag. 14.
111. Kyrckionens Åhrlighe Räckningh för Inkomst och Vtgiff, ifrå Phillippi Jacobi, Anno 1635. pag. 50.

1 Cor. 4:2

Man söker ibland Skaffare annat intet, än det the finnas mäghe troghne.

Det sist upprättade inventariet i boken är från 1824. Räkenskaperna gå fram till 1736. Den andra volymen innehåller först och främst »Hvad som i Sochnestämman slutit är» = sockenstämmoprotokollen från 1681 till 1752 och därjämte anteckningar om vigde, födde och döde samt in- och utflyttade m. m.¹ Om själfva boken meddelas på titelbladet: »Anno 1688, Köpt uti Samtings Marknad i Strängnäs för 8. Dr. K:mynt».

äger gifvetvis sin tillämpning på svenska förhållanden men bygger likvisst förnämligast på ett danskt material, hvilket fränsedt Sydsverige långt ifrån äger sin fulla motsvarighet hos oss.

¹ 1686 års kyrkolag, 24 kap. 8 §., stadgar hvad kyrkböckerna skola innehålla och har varit rättesnöre, när denna kyrkbok för Fogdö upplades.

I det inventarium, som upprättades 1635 d. 22 maj, då Johannes Westhius inträdde i kyrkoherdeämbetet i Fogdö, finnes antecknadt:

»Brudhepelle aff goldt tygh med gröne blomor Nytt och förähradt till kyrkian aff Edle Wälborne Herre Diderich von Falkenberg fordom till Kungsberg 1629 — — — 1.»

Någon mer dylik får kyrkan aldrig, utan ännu i 1824 års inv. redovisas densamma som

»1 st. Gammal brudpell — af brunt halvesiden med Ullfransar. nyttjas aldrig.»

Raden är öfverkorsad och i marginalen läses orsaken: »redan försäld». 1681 hette den »Brudhepelle, noget nött, af blomerat tygh». Detta inventarium, år 1681, uppräknar äfven »Brudestohlskläde af Flamsk — — — 1 st.» hvilket återfinnes i inv. 1716 med epitetet »Gammalt», men nämnes icke senare. Ytterligare för kyrkvigsel nödiga föremål har kyrkan ägt i hvad som på följande sätt meddelas under rubriken förbättring och tillökelse:

»Anno 1637 — Läth och pastor taga någre stycken brunt gammalt sammet, som hafuer varit en gammal messehaka, men nu lågh obrukelig och förfors, thär af han läth göra små kuddar — — — — — 4 st Till att läggia fram för brudhefolk när the stå fram för altaret. Thär till dunen toges af ett gammalt hyende. Item dnehåll och botn af gamble och för obrukelige stycken, som lågo in sacrario och förderfuades.»

»Gammal» redan 1637 tyder på att mässhaken varit medeltida. Sammetens höga kvalitet, då de fyra kuddarna förekomma i alla inv. t. o. m. 1824, visserligen där med tillägget »mycket gamla», talar också för medeltida ursprung.

Brudskruden möter man första gången i protokollsboken. »Anno 1682 d. 12 Novemb. afhandlades på socknestämman: I. Om Kyrkiones riktiga rekenskap i all inkomst och uthgift ifrån d. 18. juni». Där-efter diskuteras »om en organists underhåll och löhn», eftersom man fått ett nytt »orgevärk» i föräring, om tiondebodens täckande och bårhuset samt beslutes om anskaffande af sockenskräddare och sockenskomakare. Punkt 6 lyder:

»Samma gång blef och slutit att för kyrkiones medel upkiöpa en brudskrudh att uthläja i församlingen, att kyrkian dher af nogon fördehl ta ga kunde.»

I räkenskapsboken visar sig resultatet af detta beslut först följande år under rubriken »Uthgiften»:

»In Maijo bestältes en Crona i Stockholm och gafs på handen — 30:—» (dr.).

Denna blir färdig i lagom tid till hösten, då bröllopen i Fogdö, enligt hvad kyrkböckerna utvisa, gemenligen äga rum. Allt det öfriga, som skulle utgöra brudskruden skaffas nu också och bokföres ordentligt sålunda:

	dr. öre.
»Anno 1683. d. 3. Oktob. köptes brudkläder i Stockholm	
Kiortel af Tubijn fordrat med franskt lärefft, och tröja af attlask	88: 16.
Förkläde af blommerat Sijdentyg med Spetsar 3 rader ned - - och	
röda tafftsbandh uti, som bindas om lifvuet	11: 4.
Halskraga med bred Spets uppå, så och ärmstrumpor medh smalare Spetsar	13: 8.
Ett halsband af oäkta Diamanter på smala bandh	4: —.
4 st. Smycken på smala band	4: —.
Pärlekedh	—: 24.
Tafftsband röda om armarna	—: 14.
d. 6. Octob. Sölf(ve)reronna förgylt 40 $\frac{1}{8}$ lodh a 5 $\frac{3}{4}$ dr. kostar 230 dr 23 öre, när afdrages dhe 30 dr som voro på handen gifna,	
bl(i)f(ver) uthgifften	200: 23.
2. st. Sölf(ve)rkedder 9 $\frac{1}{2}$ lodh a 15 m.	35: 20.
Cronask af koppar	10: —.
Låås till asken	—: 20.
Lööshäär	2: 24.
Bååthfrackt för plåtarna till Stockholm	—: 16.»

Debetsidan lämnar ytterligare upplysningar om brudskrudsköpet och dess konsekvenser. För att gifva en uppfattning om kyrkans ekonomiska ställning vid denna tidpunkt — kyrkan innehar rollen af både penninginstitut och varuförmedlare i socknen — medtages jämväl några viktigare detaljer ur debetsidans bokföring utan direkt samband med skruden. »Kyrkiones Räckningh ifrån d. 18. Juni A:o 1682. till d. 12. Novemb. ejusdem A:ni», d. v. s. intill samma dag, då sockenstämman fattade beslut om brudskruden, upptager som första konto under inkomster

»Inventarium efter sidst håldne räckningh», hvarunder uppförts:

»Penningar — — 1902 dr. 10 öre; Rogh — 5. tr. försåldes för — — 43. dr.; En Selfverkosa. — försåldes till Brudesölfrets inlösen A:o 1683.»

Räkenskapsårets bokslut har följande utseende: »När uthgiften 91. dr. 30 öre subtraheras af 1963. dr. 8. öre, blifuer ighen till nästa Reckningh behållen summa — — 1871 dr. 10 öre; item Sölf(ve)rkosa — — 1 st.» Brudskrudköpet nedbringar behållningen nästa år till 1695 dr. 17 öre. Debetsidans öfriga konti äro »Pungpgr, Testamentspgr, Tackseyelsepgr, Intressepgr, Plichtpgr och Förährningspgr». Under den sistnämnda rubriken påträffas i allmänhet endast brudfolks gåfvor till kyrkan på bröllopsdagen. »Förährningspgr» under räkenskapsåret $\frac{9}{9}$ 1683— $\frac{21}{9}$ 1684, då brudskruden kommer i bruk, uppgifvas sålunda:

	dr. öre.
»Anno 1683 d. 28. Octob. Erich i Biörka på sin hedersdag	1: —.
d. 22. Dito Anders i Gredby på sin hedersdagh	—: 24.
d. 23. Dito Pähr Pährson i Stora Väsby på sin hedersdag	—: 24.
d. 22. Octob: för brudsölfret af jacob i Vählnäås	5: —.
d. 23. Dito Pähr Pährson i St. Väsby för brudsölfret	5: —.
d. 28. Dito Erich Jonson i Biörka för brudsölfret	5: —.
(1684) d. 23. Juni Lars i Järsta för brudsölfret	5: —.
d. 25. Dito Sold: Nils Nilson för brudsölfret	4: —.
d. 3 Aug: Smeden vijd Ekesåå (?) för brudklädren allena	2: 8.

Summa 28: 24.»

De båda inkomstkällorna redovisas hädanefter hvar för sig. Under rubrik »För Brudsölfret och dhes kläder» och »För Brudesölfret pgr. lefuereerade» meddelas såsom ofvan hvem, som lånt skruden ända till 1691, hvarefter under kyrkoherde Collings tid 1691—1715 blott uppges antalet gånger den varit brukad under året och den influtna summan. Hvad man ger på sin hedersdag kvarstår som förähringspenningar, tills efter 10 år rubriken lyder »Efter wigsel till kyrkan givit år 1694», och då nu alla gifva jämt en daler är väl karaktären af frivillig gåfva försvunnen, hvilket bekräftas af att kontot 1716 omdöpes till »Brudfolks afgift». Rörande denna afgift förekommer ett stadgande i sockenst. prot. 1732 $\frac{18}{5}$, där det heter:

»Slöts at Brudfolks afgift för wigsel skall erläggas vijd lysningsstedelens upvijsande hoos kläckaren.»¹

¹ 1686 års kyrkolag stadgar ingen afgift för lysning eller wigsel, men en kungl. förordn. af d. $\frac{21}{10}$ 1698 innehåller bl. a. följande: »ty äre Wij i Näder wordne för-anlätne här med at stadga och påbjuda, Först, at alle Brudfolk wid första Lysningen, etc. —, skola wara plicktige efter deras wilkor, samt Råd och Ämbne, at afläggia någon Allmoso til de Huusfattige». — I hvilken utsträckning lagar och förordningar, hvilka

I detta sammanhang må äfven till styrkande af att icke alla gåfvor med tiden öfvergingo till rena afgifter anföras följande utdrag ur ett sockenst. prot. af den 28 maj 1778:

»Som flere gånger händt, at kyrkogångspenningarne, hvilka hittills blifvit lagde såsom Offer på Altaret ej så riktigt utgådt, i synnerhet då flere än en blifvit på en gång kyrkotagne; ty förestälde Pastor och Församl. biföll, at Offren hädan efter likasom i andra nästgränsande Soknar afläggas; undantagande wid Brudwigsel, då det begärades, at de penningar som då falla för Brud Mässans sjungande må få läggas på Altaret; hwilket bifölls.»

När det 1691 antecknas, hvad sedan förra inventeringen 1681 tillkommit, medtagas ej de 4 st. smyckena på smala band, pärlkedjan, taftsbanden och löshåret, förmodligen endast därför, att dessa äro de obetydligaste och billigaste effekterna, och ej därför att de saknas. Ett silfverbälte och en kedja uppräknas, hvilka äro senare tillkomna. De hafva såsom inköp blifvit specificerade på följande sätt:

»Anno 1685. d. 3 Martij köpt till kyrkans brudskrudh en Sölf(ve)rkedh huijt om $7\frac{1}{2}$ lod a 3. dr. — — 22: 16»; (1689 i juni) »köpt till brud-sölfret ett Sölf(ve)rbälte förgylt, med en förgylt kedh och knapp uppå, som väger så när 52. lod med dhen remmen som bältet är påfäst — — 143: —.»

Vid jämförelse mellan antalet af dem som gifvit på sin hedersdag (= de som blifvit vigda) och dem som betalt för brudskruden visar det sig, att de fyra första åren begagna sig alla par af kyrkans skrud,¹ och dessutom lejes den af ett par i Helgarö och ett i Vansö. Emellertid visar en statistik för det första decenniet, att af 6 brudpar årligen bruka endast 4 par skruden. Dess popularitet har sålunda hastigt sjunkit och visar ingen tendens att stiga trots det kostbara bältet af år 1689, hvarföre på sockenst. 1691 d. $21/9$ beslutes

»Att kyrkiones brudskrud brukas fram för någon fremmande, men när flera brudar äre än en så tillåtes sökia sig annorstädes brudesaker (?), sedan kyrkiones skrud är betingat.»

skolat gälla i hvarje socken och på något sätt förmedlats af kyrkliga myndigheter, hörsammats och efterlevats i olika landsändar, samt huru lokal tradition uppkommit och fortlevat divergerande eller sammanfallande med det allmänt gällande, skall säkerligen blifva känt genom det noggranna studiet af kyrkoarkiven.

¹ Kyrkvigsel torde vid denna tid varit oundgänglig utom för adeln. Carl XI:s rescript och förklaring af år 1681 d. $4/8$ till biskopen i Skåne stadfäster bl. a. »at alla copulationer och barndop skola förrättas i kyrkan, undantagandes in casu necessitatis eller ibland adelen, etc». Först i och med vigselritualet i 1811 års handbok lämnas officiellt full frihet åt alla i detta afseende.

1694 uppgår sammanlagda inkomsten af skruden till 202 daler och utgiften för densamma till 567 dr. och 25 öre, men den har redan lidit så pass af begagnandet, att på sockenst. d. 10 juni d. å.

»Beslöts förfärdigas en ny brudtröia med annatt nödigt till brudskruden».

Härmed sättes i gång, då höstens bröllop stå för dörren.

»10 Octob. Köptes till en brudtröia rosut tyg 4 alnar å 3 dr. 16 öre alnen — — 14: —, bråkut lärefft under skiörten 1 aln — — 1: 8, Fiskebeen — — 1: —, Oblekt lärefft till foder 4 alnar, 16 öre alnen — — 2: —, Arbeets löön — — 3: 16, Selfuerskiyr till brudskrufwen — — 1: —, Nytt brudehår — — 3: —.»

Genom denna förbättring blir skruden åter begärlig, men af de i medeltal 8 brudpar som årligen vigas mellan 1694 och 1700 begagna sig i medeltal endast trenne af densamma. 1700—1706 äro brudparen i medeltal endast 4 om året, men antalet stiger och är under nästa 10 år i medeltal 6 med ett anmärkningsvärdt maximum af 13 par peståret 1711. Brudskruden begäres under dessa 16 år endast 1 å 2 ggr. om året.

1715 dör den gamle prosten Colling, och under efterträdaren i kyrkoherdeämbetet, prosten Jacob Garvolius, kommer brudskruden åter till full heder. Vid dennes första sockenstämma i församlingen d. 28 maj 1716 anmärkes bl. a.:

»Såsom Brudskruden wid thenne kyrckian är ofulksomlig; ty beslöts, at thertil köpes af kyrckiones medel thet som felas». Bland utgifter detta år förekommer: »d:n 8. Dec. är köpt af Sahl Hr Probstén Collings Änckia 3. st. Silfr. käd: till Brudeskrudens tillökning, som wäga tillsamman 19¹/₄ lod a. 3 dr. 8. öre lodet — — 62: 18».

Något mer skaffas inte, hvarför församlingen kanske gjorde sitt köp mest för att hjälpa prostens änka, hvilken från d. å. och ända till 1728 årligen som »Änckiehielp» tilldelas 6 dr. Sju år framåt användes nu skruden af 4 utaf de i medeltal 7 brudparen i Fogdö, och från Helgarö beställes den en gång årligen, hvarjämte år 1720 bland dem, som betalt sina 6 daler för Brude-Skruden, äfven märkes »En dräng uti Skäggesta i Barfwa Sochn» (belägen en mil SV om Fogdö på andra sidan Söderfjärden). Man tycks dock ledsna på den gamla skruden — den är väl sliten och gammalmodig — ty på sockenstämma d. ²³/₆ 1723 resolveras:

»Brudekläderna skulle köpas å nyo så at Cronan kunde igän blifwa brukelig och åt kyrkan något importera; modet skulle blifwa efter wanligheten kiortel och tröja, på det att the gl. kieder och flere tillhörigheter må kunna brukas».

I hvad mån man till detta beslut kan ha blifvit inspirerad af den samma år nytillträdande kyrkoherden Widberg må lämnas osagdt. På kredit för sept. 1723 har man fört upp efterföljande poster:

»d:n 26: ejusdem: Köpt till Kyrckjans Brudskruf, som följler: Till Kiortell 13 ahl. kallmink å 13 dr. ahl. — — gör — — 42:—, 3 ahl. Sjdenbast til Tröja å 6 dr. ahl. — — 18:—, 1 ahl. grönt attlask — — 4: 16, 4 ahl. gult läroft — å 1 dr. 4 öre ahl. — — 4: 16, $\frac{1}{2}$ \mathfrak{A} (?) Bomull — — 1:—, 1 ahl. Canfas — — 1:—, Till silke och trå — — 1:—, hampeläroft til ärmar — — 3: 16, arbetslöhn för tröja — — 3: 16, 1 ahl. Nättelduk — — 3: 24, åtskillige Band — — 1: 4.»

Ofvanstående är hopsummeradt och därefter utfördt i ytterkolumnen — summa 83 dr. 28 öre — och närmast efter följer så en odaterad post med summan direkt utförd: »arbetslöhn för Brudkiorteln til Klockaren: — — 3:—,» hvilket kanske får tydas så, att kjorteln sytts hemma i socknen under det att den mera invecklade tröjan blifvit gjord i den stad, där alla materialerna upphandlats. Såsom »Inventarii tillökning sedan d. 1 Maji 1723» införes därefter:

»1 randig Callminks kiortel», »1 guhl siden-bast tröja», »nättelduk till krage» och »åtskillige slags band».

1724 kompletteras ytterligare med ett förkläde, som kredit utvisar:

»d. 10. Octob: utgifwit för et förkläde af taft till brudskruden — — 14: 29.»

Ehuru kyrkans brudskrud nu är ny, synes den ändock inte riktigt behaga. Klockaren har kanske styrt om att modet blifvit väl mycket »efter wanligheten» utan hänsyn till hur vid denna tid damerna i Strängnäs och på traktens herrgårdar gingo klädda. Vid sockenst. d. $\frac{1}{8}$ 1725 förekommer sålunda som punkt 3:

»Itererades påminnelsen af förre Sochnestämmors sluth at kyrkians brudskrud skall äntel. brukas, och den lika fult betala till kyrkan 6 dr som annorstädes tager brudskrud, när thenna är ledig».

Påminnelsen hjälpte emellertid föga; en allvarligare föreställning behöfdes, hvarför kyrkoherden finner sig föranlåten att i följande form taga upp ämnet vid sockenst. d. $\frac{29}{9}$ 1728:

»Förestältes at kyrkians brudskud måste brukas af alla Församlingens ledamöter af bondeståndet, så at ingen uthom sochnen läjer någon brudskrud, af de ordsaker α) at skruden kostar kyrkan anseenligt, β) kyrkan är bofällig, och behöfwer inkomster till sin reparation, γ) I annor (?) händelse måste hon sälljas, och penningarna på intresse lånas, som mera indraga. Bijföll altså hela Församlingen at bruka kyrkans skrud, och ej låna utom sochnen någon, så framt icke någon will betala till kyrkan lika fult 6 dr. s. mt, som brudskrudens bruk är med belagt; På det sådant skulle beqwämligare skie slöts at brudfolk skulle äfwen wigas i Fregdagspredikningarna, så at när twänne par ville hafwa bröllop i en wecka, skulle det ena paret wigas om Fregdagen och det andra om Söndagen och till at förekomma all oreda och twist om förträdet, der det skulle synas yppare at wigas om Söndagen, så skulle med lättkastning sådant bjläggas, och den som wan sin sak i lättenom, han skalke wara brudgumme om Fregdagen.»

Under hösten efter detta sammanträde wigas ovanligt många par, och enligt räkenskaperna skulle 8 brudar, af hvilka en ifrån Vansö, ha brukat kyrkans skrud. Antalet reduceras dock i själfva verket till 6, ty bland utgifterna 1731 förekommer detta beriktigande:

»Afföras jämwäll the 12 dr. k. m., som Staffan i Sörby och Nils i Brunsåker skulle betala för brudskruden, fast de den ej brukat, efter Försambl:s slunt, och äro obetalta, men 1727 till 28 åhrs debito uptagte, med förr ej afförda — — 12: —».

1723 års brudkläder fingo endast en lifslängd af 9 år. Redan på sockenst. d. $7/11$ 1731

»Frågades om Brudskruden skulle försälljas eller förnyas? Hela Församlingen begierade at han skulle förnyas, och skall sedan brukas af hela Församlingen, och den ena wänta på den andra, men den som brukar annan brudskrud, skall likafult betala till kyrkan 6 dr. som hade han brukat des skrud.»

Tre månader senare d. $6/2$ 1732 är sockenstämman, och

»Hr Kyrkioherden förestälte åter om brudeklädren, om der skulle förbättras till klädren, så måste alla sochnemännerna alle sammans skrifwa under sina namn och bomärke, at de wille låta alla sina barn bruka den, och ingen stå i sina egna kläder; det samtyckte församl.»

Ännu en liten påstötning måste Hr Kyrkioherden göra vid stämman d. 18 maj. Punkt 20 i protokollet lyder:

»Påmintes at innan samtel. Sochnemännen underskrifwa bewillningen till Brudskrudens förnyande, kan det icke wärkstält blifwa.»

Nedan lämnas de utdrag ur räkenskaperna, som angå den till slut anskaffade nya skruden.

»1732 d. 19 Sept: efter bifogad attest köptes till Kyrkiones brudskrud 36 al. rödt och hwitt sattijn à 15 mk:r — — 135:—, 3 al. rödt läreft à 1 dr, — — 3:—, 1 al. nettelduk — — 3:—, 3 al. hampläreft à 6 mk:r — — 4:16, Et par handskar — — 2:—, Et pärleband — — 1:4, 6 al. röda band à 12 öre — — 2:8, 6 lod röd trå 1 dr 16. 1^{1/2} al. Candfass — — 2:24, Arbetslön för Mantaun efter qvitt: — — 9:16, för kiorteln 1 dr 16 öre Särken 1 dr — — 2:16, 5 al. Spetsar kring hals och armar — — 12:16, Et Snörlif 3 dr. en Styfkiortel 3. — — 6:—.»

Dessa poster stå tillsamman, och summan, utförd i yttre kolumnen, är 184 dr. 4 öre. Vidare påträffas:

»1733 d:n 18 Sept: betalt till peruqve makaren M:r Lenning för Brudhåret 18:—»

»1734 d:n 20 Aprill bekom Smeden David Holtz för beslaget och låset på den nya Cofferten till brudskrudens förwarande och förande . 10:16
d:n 30 Dito betaltes målaren Swen Berg som målat kyrkans Coffert, som är giord för Brudskrudens förning 1:16»

»1734 (Sept.-Dec.) Tillförende är förgiätit at uptaga följande Prydelser som till Brudskruden köpte äro nembl:n

1. st: Krants, 6. st: Nählar, 2:ne öronhängen och 3 smycken . 4:—»

När sedan inventarium öfver kyrkans tillhörigheter upprättades 1734, ha vi därigenom blifvit ytterligare tillförsäkrade följande utförliga förteckning:

Kyrkiones Brudskruds tillbehör.

- 1 st. Sölfwerkrona förgylt
- 1 st. Hwijt hårmössa
- 1 st. Brude-hår, af fram- och bakhår och 2 lösa låckar
- 1 st. Krants.
- 1 par Örhängen, med Oächta steenar uti
- 6 st. Nählar med Oächta steenar uti 2:ne *finnas allenast i behåll 1746*
- 1 st. halsband af hwijta pärlor
- 2 st. armband af samma slaget. *finnes allenast ett.*
- 1 st. Giördel med Spänne.
- 1 st. Hwijt Sijden bröstlapp, der på 8 perlsmycken (*be finnes utan perlsmycken.*) 5 oächta diamanter (*finnas intet igen*), 3 pappers smycken.
- 1 st. Mantau af rödt och hwitt sattiner

- 1 st. Kiortel af dito tyg
 1 st. Snörljef. 1 st. Styfkiortel 1 par hanskar
 2 par lösa ärmor, Et par handkruus med spetsar.
 1 st. halskrage med spets och rimsa
 1 st. Couffert med låås och gångjern at föra brudskruden uti.

De kursiverade anmärkningarna hafva tillkommit vid inventeringen, när kyrkoherde Anders Hammarin tillträdde ämbetet 1746. Denne var kyrkoherde i Fogdö till sin död 1771.

Nu hade praktiskt taget genom ofvan anförda inköp den gamla skruden så när som på kronan blifvit dubblerad, och omodern som den var till alla delar, är det naturligt, att man gör sig af med den. Härom läses i protokollsboken:

»1733. d. 4 feb. trädde församlingen i sacerstian, hwarest afhandlades som följer:

2. Slöts at det gamla brudsölfret, förutan Cronan, skulle sälljas på auction i Sochnestugan till den mäst biudande, at Kyrkan skulle deruti få penningar igän för de utlagde till de nya brudklädran.

3. Slöts at Cronan skulle göras om, at blifwa brukeligare med löf uti, så at det sölfret som af Cronan blefwo öfr. den nyas wickt skulle användas till betalningen el. arbetslönen, så at omgörningen intet kostade kyrkan».

Kronans förminskande och dess ändrade utsmyckning blir icke närmare bekant genom räkenskaperna. Egendomligt nog väger den, då den afyttras 1775—76, $\frac{5}{8}$ lod mer än före omgörningen, hvarföre det borttagna silfret väl ersatts med annat billigare material. Att den verkligen varit hos guldsmeden kan väl dock anses styrkt däraf, att man försäljer den gamla kopparask, hvari den förut förvarats. Visst är emellertid att beslutet i punkt 2 nästan omedelbart går i verkställighet. Debetsidan i räkenskaperna för 1733 meddelar:

»d. 24. feb: auctionerades följande perzedlar af kyrkans brudskrud, efter Församlingens godtfinnande neml.

(1689) Kyrkans Dysing el. Sölfbälte 48 lod (utan remmen) à 4
 dr 24. 228: —

(1685) 1 st. hwijt kied med kors signerat (?) $\overline{\text{IHS}}$
 $7\frac{1}{2}$ lod à 3 dr dr 21: 24.

(1683) 1 st. dito med förgylt kårs af $5\frac{1}{2}$ lod à 3 dr
 6 öre 17: 17.

(1683) 1 st. hwijt kied med kantiga länkar 4 lod à 3. 12: —.

(1716)	1 st. förgylt kied à $6\frac{3}{4}$ lod à 3 dr 7 öre	21: 24.
(1716)	1 st. halfförgylt kied $7\frac{1}{4}$ lod à 3 dr. 7 öre	23: $10\frac{1}{2}$.
(1716)	1 st. förgylt kied med långa länkar $4\frac{8}{s}$ lod à 4 dr 16 öre	19: 22.
(1683)	1 st. gammal kiortel	2: 4.
(1723)	1 st. guhl basttröja	4: 24.
(1694)	1 st. dito af attlask	1: —.
(1723)	1 st. Calminks kiortel	15: 8.
(1724)	1 st. taffts förkläde	4: 16.
(1683)	1 st. sämre	1: 8.
(1723)	2 st. ärmkruus och brudkrage	—: 25.
(1683)	1 st. kopp. ask	9: 14.
	1 st. kopp. penning	3: 20.

158: $24\frac{1}{2}$

Summa för sålde brudskruden 386: 24.

(De år respektive persedlar tillförts brudskruden äro till jämförelse angifna inom parentes, utom för »Kopp.penningen», hvilken ej förut nämnes i samband med skruden.)

1683 års skrud var tillverkad och köptes i Stockholm. Hvarest brudtröjan af år 1694 och den helt nya skruden af år 1723 blifvit upphandlade är icke på något sätt antydt i kyrkböckerna, däremot lämnar ett NB under rubriken »Brudeskrudens betalning» 1732 upplysning om den d. å. inköpta skrudens ursprung. De brudgummar, som i oktober 1732 hyrde skrud åt sina brudar, äro:

»d. 15 octob. Erich Larsson i Hasta	3: — (dr.)
d. 22 Lars Olsson i Jugeby	6: —
d. 29 John Persson i Vällnäs	3: —
d. 29 Olof i Skåninge brukat den gamla	3: —»

Att Olof i Skåninge, som firade bröllop samtidigt med John Persson i V., slapp betala mer än 3 dr. för den gamla skruden, hvilken snart efteråt vardt såld, är ju endast rimligt. Emellertid få de öfriga två lägre afgifterna också sin förklaring, om man fortsätter och läser det omnämnda NB, som lyder:

»Erich i Hasta och Johan Persson i Vällnäs woro efter den nya brudskruden till Westeråhs, och för omaket utfingo the honom för 3 dr hwartera.»

1732 års brudskrud, som blir den sista, får göra tjänst i 35 år och tarfvar gifvetvis under denna långa tid en hel del reparationer

och förnyelser. För fullständighetens skull lämnas här i tidsföljd en afskrift af alla i räkenskaperna dessa år befintliga utgiftsposter, hvilka hänföra sig till brudskruden. Såsom förut äro alla summor angifna i daler och öre kopparmynt.

1738. (Sept.—Dec.) Låtit omgiöra brudehåret i Strengnes — — 18:—

1739. d. 8. Sept: Köpt i Westeråhs til Brudeskruden Spetsar 5 al:r à 3 dr. — — 15:—, Noch 1 st. Krants — — 3:—.

d. 25 Oct. Köptes 3 al:r röda Band tel Brudeskruden à 18 öre — — 1: 22.

1740. October 14 Til Brudeskruden upkiöpt krage för — — 6:—.

1743. Octobr. För Brudhårets Lagning — — 1: 16.

1745. October. d. 2. Köpt til Brudeskruden 4 al. röda sidenband à 18 öre al. — — 2: 8., 1 st: Halsband — — 2: 16., 1 st. Styfkiortel — — 6:—.

d. 3 Ejusdem betalt Puruquemakaren för Brudskrudshåret — — 1: 16.

1749. (Kläckarens utgift) Låtit uplägga Brudhåret i Strengnes — — 2:—.

1750. (Okt.— Dec.) Til Brudkjortelens skoning är köpt: 2 al:r rödt lärft à 1 dr 24 öre al:n — — 4: 12., Röd trå för — — —: 6., Skoningens fastsyende för — — 1:—., För Brudhårets uplagande — — 2: 16., Röda Taftsband til Brudskruden à 20 öre al:n — — 1: 28. För en ny Krants til Brudskruden — — 3:—.

1754. (Jan.—Maj, »Kläckaren Roselius utgifwit.») för Brudhårets uplagande — — 2:—.

1756—57. (Klockaren utgifwit) låtit uplaga Brudehåret för — — 1: 16., Köpt et nytt halsband till brudskruden — — 2: 8., Köpt 1½ aln röda taftsband til armband åt Brudarna à 18 öre aln. — — —: 27., Köpt en ny Krans til Brudskruden — — 3: 24.

1762. (Juli—Sept.) Inspektoren H:r Hedenström köpt i Westeråhs 1 aln Nättelduk til handkrus åth Brudarna — — 14:—., arbetslön — — 2:—.

Under den sista långa dräktperioden äro brudparen i medeltal 9 årligen, och af dessa hyra lojalt de fem paren kyrkans skrud. 1738, 45, 50, och 58 äro, förmodligen i anledning af skedda förnyelser (se ofvan), de största inkomsterna af brudskrudsafgifter att anteckna. Under de 20 åren 1736—56 är sammanlagda summan af dessa afgifter omkring 575 daler. Utom afbränningar för nyinköp tillkommer hvarje år den regelbundna utgiften för rengöringsmedel och tvätt, som måste bestås kyrkans linnekläder — mässkjortor, handdukar etc. 1643 går det åt 8 öre »Till Messekläders twagning». 1648 köpes »Twåål» för 16 öre, och denna summa blir sedan den genomsnittliga, äfven sedan brudskruden tillkommit, ända till 1716. Det året in-

träder en ny kyrkoherde i ämbetet, och förmodligen tack vare denne stiger plötsligt anslaget till rengöringsmedel och håller sig konstant, ända tills den sista brudskrudens sålts, vid 1 dr. 16 öre. Det förtjänar påpekas, att 1689 och ett par gånger under 1690-talet finnes uppgift om att tvålen köptes i Stockholm, och i allmänhet torde man samtidigt ha upphandlat årets behof af olja till klockorna, papper o. dyl. Utom för tvålen betalas efter 1747 årligen 3 daler särskildt för tvättens verkställande. 1729 ^{25/2} är datum för första uppgiften om att kyrkan bekostade rengöring af speciellt brudkläderna, ty då

»gafs kläckaren Olof Ersson för brudskrudens rening och skiötsel — dr. 3: —, d. 28 dito köpt tvåhl till kyrkoskrudens rening 1: 16.»

Ovisst är dock om brudskrudens tvättbara delar hvarje år följde de öfriga linnekläderna i byken. År 1744 är hvad berörda tvätt beträffar ett märkesår. Intill dess har man endast brukat tvål, men nu köpes

»Stärkelse til kyrkans Brudkläder för — — —: 6, Twål och Såpa til kyrkans Lindkläders rengöring — 3: —».

Stärkelse och såpa blifva därefter årliga utgifter å 1: 16. Tvål nämnes ett par gånger till men ej efter 1754. Stärkelsen torde blifvit använd äfven till mässkjortorna, ty denna vara inköpes fortfarande sedan brudskrudens är såld.

Den stora beredvilligheten under 1730-, 40-, 50- och 60-talen att till vigseln beställa kyrkoskruden visar endast under få och korta perioder några afmattningstendenser. Vid sockenst. d. ^{28/11} 1736

»Berättade man at Brudeskruden, som kyrkan kâstat mycket på, är i höst af en och annan icke brukad, emot det sochenboerne sig förskrifwit till, och slöts at innan lysningen får begynnas måste brudskrudens betalas med 6 dr. kmt, antingen de bruka honom el. ej, så framt de willja wigas med wanlig brudheder offentligeligen i kyrkan».

Hur det kunde gå längre fram i tiden, när detta beslut var glömt, om någon försummade att betala för skruden efter att verkligen ha brukat den — eljest fanns ju prejudikat på hur skulden kunde afskrifvas, då man undandragit sig kyrkans skrud äfvensom den likafullt gällande afgiften — därom gafs besked på en sockenst. 1762:

»Äfwenledes befans huruledes Brudfolket hoos Pär Pärsson i Wiggeby sidstl:ne höst icke betalt de wanl:a 6 dr för Brudskrudens, tilsades altså Sexmannen at dem utfordra.»

Vid denna tidpunkt torde emellertid trots underhåll och rengöring den 30-åriga skruden varit tämligen urmodig och mindre värd att kosta ut 6 daler på. Att detta var allmänna meningen inom socknen framgår af protokollet från stämman d. 15 maj 1763, vid hvilken

»Påmintes af Församlingen at brudskruden wore nog gammal, och at en ny tarfwades. Pastor swarade dertil, at alden stund Församlingens Ledamöter hade nu öfvergifwit deras gl:a sed, och icke woro nögde med en sådan brudskrud, som kyrkan kunde åstadkomma utan wille hafwa brudarna klädde med dyrbara Sidentygskläder, så wore det omöjeligit at kyrkan kunde bestå en sådan brudskrud ty dertil skulle näppel:n förslå alla de medel som kyrkan äger. Utan om Församlingen icke wore nögd at vidare nyttia den gl:a Brudskruden, wille Pastor med församlingen honom bortauktionera, men då beviljades at han måtte få blifwa, och nyttias så länge möjligit wore».

Under de tre följande åren tages den ytterligare i bruk 14 ggr., men 1767—68 blott 2 ggr. Sista gången det i protokollsboken införes något om brudskruden blifver efter sockenstämma 1768 »Fierde dag Pinges», då för det 4:de

»Taltes om den gamla kyrkians Brudskrud, hwilken nu aldeles casserades såsom oduglig, beslöts at den kunde med första bortauktioneras, men kronan behållas och utlånas emot 3 dr. kppmt hwarje gång».

Som inkomster nästa räkenskapsperiod, 1768—69, äro uppförda följande poster:

»För kyrkians krona — — 12:—, För den gamla bortauktionerade Brudskruden — — 49:28, Lars Ersson i Bärby betalt för Brudskruden — — 6:—».

Därefter ända till 1775 lånas en à två ggr. årligen »Brudkronan» el. »Kyrkokronan». 1770—71 betalas »För kronan och pellen ifrån Kungsberg — — 3:24». Afgift för pällen är för öfrigt icke omnämnd i kyrkböckerna.

Snart är äfven den gamla brudkronans tid ute. Man säljer den, men endast för att köpa en annan mindre och modernare samt billigare i stället. Debet 1775—76 ger följande upplysning — protokollen tiga:

»Efter Församl:s åstundan försåldt den gamla Brudkronan i Stockholm, och därföre fått enl:t qvitto, för 40³/₄ lod, à 7¹/₄ dr pr lod — — 295:14».

Denna försäljning skedde möjligtvis samtidigt med inköpet af den nya.

»1776 d. 16 Januarii inlöst en Brudkrona i den gl:a försåldas ställe, efter församl:s åstundan — — 278: —.»

Hufvudändamålet med denna uppsats får nu anses uppfyllt. En så vidt möjligt fullständig och efter en någorlunda naturlig kronologi ordnad och nödortfigt bearbetad citatsamling, belysande Fogdö kyrkas brudskrud under hela dess existens, har blifvit meddelad. Värdet af dessa kyrkoboksutdrag är dock tills vidare ringa. Det återstår först och främst sammanställandet af alla de upplysningar som till äfventyrs finnas om andra dylika kyrkobrudskrudar, hvarigenom, med parallell kännedom om det samtidiga bröllopskicket m. m. i respektive orter, skulle ernås en tillfyllestgörande kunskap om brudskrudsinstitutionens uppkomst och utveckling. Därnäst vore det önskvärdt att få veta brudskrudarnas utseende, hvartill man kunde nå genom ett uppletande af bevarade tillbehör och genom bearbetande af de dokumentariska upplysningar om dräkterna, som kyrkböckerna innehålla, samt genom ett fastställande af de för de olika dräkternas utseende bestämmande eller åtminstone influerande tidsmodens både allmänna och — på grund af de olika tillverkningsorternas lokala betingelser — särskilda karaktärer.

Hur stor utbredning bruket haft, att låta kyrkan själf hålla sockenborna med fullständig brudskrud, kan icke för närvarande med ledning af i tryck tillgängliga lagar och författningar afgöras. Ett synodbeslut från Strängnäs stift redan så tidigt som 1584 innehåller emellertid två i detta sammanhang synnerligen viktiga punkter, hvilka åtminstone för detta stift antyda förekomsten af kyrkobrudskrudar och kyrkokronor vid slutet af 1500-talet.

»XII Kyrkiones kläder, som vtlånes til bröllops prydingh, skole vtlånes aff oeconomo Ecclesiae och tagas legor aff huartt stycket såå myckit, som likast kunne wara. Men inthet skal vtlånes aff the kläder, som brukes i kyrkione. XIII. At vtaff kyrkiones silffuer, som fåfengt ligger, skal göras en krone til at vtleias til brudewigning för visse peningar kyrkione til hielp.»

Af kyrkböckerna från Fogdö framgår, att 1635, då inventarium upprättades, och under de 46 följande åren ägde denna kyrka ej någon brudskrud eller krona, hvarför troligen ingen obruten tradition från 1500-talets slut byggande på detta synodbeslut varit or-

saken till sockenmännens beslut på stämman 1682, ehuru den åsyftade punkten i sockenstämmoprotokollet 1682 visar stor öfverensstämmelse med det citerade ur synodalakten 1584. Kyrkoordningen 1571 saknar bestämmelser om särskild skrud vid vigsel, men bruket af pell torde ägt häfd hvarpå detta stadgande tyder:

»Öffuer the qwinno som tilförene haffuer warit gift | och warit under Kyrkiopellet (som the kallat) skal Presten efter thet sätt | som och för warit haffuer | icke annom gång läsa eller siunga Benedictionem nuptialem | ehwad hon är yngre eller äldre. Är thet ock en ung qwinna som framkommer | och tilförene icke haffuer warit under Pellet | öffuer henne brukar man Benedictionem etc.»

På kyrkolagstiftningens område arbetas under nästan hela 1600-talet med stor ifver, och många goda förslag ligga till grund för den slutligen antagna Karl den elftes kyrkolag af år 1686. Beträffande den skrud bruden brukade bära under vigselceremonien äger den något intresse för lagstiftarna endast därigenom, att den möjliggör ett för den närvarande menighetens moraliska uppfostran nyttigt skiljande mellan kyska och okyska brudar genom att tillstådja den största, mest tilltalande ståten åt de förra, men en betydligt stympad och afskräckande åt de senare. Hur pass långt man kunde våga gå i sitt gynnande af dem som hade anseende för att vara kyska på de bevisligen okyskas bekostnad, det är den brännande frågan. Stiftsynoden i Uppsala 1611 rör vid ämnet i punkt 3:

»Om them, som äre hafuande eller belägrade, när the wiias, huad kläde-drächt eller hufuudt bonat the skola hafte, om the skulle bäre krona eller kranz. Responditur: Ther om skulle rådslås til disstingen, och göras ordning och åtskilnad på etc.»

Joh. Rudbeckius, biskop i Västerås 1618—1646, har till ledning för prästerna i sitt stift hopfogat en kyrkolag, hvari tages hänsyn till efter år 1571 fattade kungliga, riksdags- och prästmötesbeslut, och i denna är intaget följande, som rör brudarnas genom olika utstyrsel bestämda rangordning:

»14. The brudar, som af sina män förkränckte ähro, för än the wyias, hafwe ingen crono vthan en krantz allenast medh techt hufwudh, håldt håår och nogot silfwer om bröstet; men the, som ähre falne i lönskelägher och kunna af androm blifwa till echtskap uptagne, hafwe itt hufwudhklädhe på

hufwudhet medh een lijten flätter krantz, och mindre silfwer än the andra om lijfwet. Samma hufwudklädhe skola the enkiör bruka, som vthi sitt enkieståndh sigh medh leghersmål förseedt hafwa. Ord. Öreb. Art. (1617) — 15. Om nogor qwinna går till kyrckio och låter sigh wyia medh vthslaghet håår, crono eller två krantzar, och thet warder befunnit, at hon war hafwande eller beläghrat, tå hon wigdes, så skall hon bötha till kyrckian, ther hon wijes fyra daler. Arosiæ anno 1620. Sed prius constitutum.»

Helt visst ha ofvanstående bestämmelser i hufvudsak tillämpats i Västerås stift äfven under efterträdarens, biskop Olof Laurelius' tid, 1647—1670, ty denne, som äfven var en verksam kyrkolagstiftare, har i sitt stora lagförslag följande lydelse på punkten angående brudskrud:

»Ingen brudgumme eller brudh skal wara tillåtit at kläda och pryda sigh öfuer sitt stånd. En jungfru prydes medh crono och utslagit håår. En åhrlig Enkiebrudh medh dook och kåpa, eller elliest sina egna hederskläder. Fästemoör, som hafua för wigningen låtit besofua sigh af sine fästemen, bäre allenast krantz medh upbundit håår och swart plätt i nacken, eller frije sigh ifrån honom medh böthe. En krenckt Enkiöbrudh hafue allenast hufuudkläde utan myssa. Fästemoör, som hafua beblandat sigh medh sine fästemen, och reda fåt barn, för än the komma til wigningen, gånge medh hufuudkläde och en krantz uppå. En Enkiebrudh i lijka fall, hafue hufuudkläde, En lösekona gånge medh hufuudkläde allena, utan nogon krantz uppå. The pijgor, som hafua låtit besofua sigh af sine fästemen, och liugit sigh til kyska brudars skrudh, när the ther medh beslagne warda, skola theras, tillijka medh fästemannens namn på predikestolen nämnas, och genom predikanten sin brott ther affidia, eller löse thetta straffet efter rådth och ämne, medh en anseenligh penning til Capitlet, Kyrckian och the fattiga.»

Ett förslag af doct. Erik Emporagrius, sedermera, 1664—1674, biskop i Strängnäs, afviker rörande brudskruden i några deljer:

»Fästmö, som före wigningen hafwer låtit besoffwa sigh af sin brudgumme, bäre allenast krantz eller laadh med upbundit håår och swart plätt i nacken, eller frije sigh ifrå honom med allmoso. Hafwer hon för wigningh födt barn, gånge med hufwudkläde uthan myssa. Enkiebrud, kränkt af sin brudgumme, skal gåå medh hufwudkläde och myssa, doch utan all annor prydingh. Hafwer hon födt barn, ware samma lagh, som medh kränkt fästemö, som födt hafwer. Lösekonor gånge medh hufwudkläde, krantz eller bindel uppå, och stoor swart plätt i nacken.»

Kyrkolagen 1686 slopar alla dessa detaljbestämmelser och stadgar endast att »The Ceremonier, som antingen efter Wåre Förordningar och Stadgar, eller loflig sedwana, wid Bröllop pläga brukas, måge ey förändras, eller förnyas».¹ Paragrafens fortsättning uppmanar prästerna att i alla händelser afråda ifrån all öfverflödighet och är sålunda i samklang med 1660-talets upprepade stadgar och påbud angående afskaffande af åtskilliga missbruk och oordningar vid de olika ståndens bröllop och jämförliga tillfällen gående ut på bl. a.

»at Tienste folck, och dheras wederlijkar, ey allenast vthi dheras Bröllop vthan och altijdh, sampt i hele Lefwernet, icke drage lijka kläder medh them som förnämare äre» etc.

Fogdö-skruden måste anses bryta häremot, då man väl får betrakta den som en dräkt efterliknande de högre ståndens. På ett »Samtelige Allmogens allmänne Beswär» följer Kongl. Maj:ts nådiga resolution d. ²⁵/₅.1720, hvari förekommer följande paragraf:

»Hwad menige Allmogen, til hwarjehanda olägenheters samt förargelsers förekommande, underdånigst begiärer, det icke allenast alla Kyrckior, som hafwa medel därtil, måtte efterlåtas, at kiöpa sig Brudskruder och Barn-Christningz-kläder på det Allmogen, emot en skiälig wedergiällning til Kyrckian igen, må sig däraf wid tillfällen få betiena; utan ock, at hwar och en må ståå fritt at ombedia den honom hälst behagar til Brudfrämja eller Fadder, det wil Kongl. Maj:t i nåder hafwa lämnat til Sockne-männernes och Kyrkiowärdarnes eget behag, så at hwar och en Församling, som will och förmår til Kyrckian förskaffa Brudskrud och Barn-Christningz-kläder, sådant skall wara efterlåtit; så skal det ock stå i hwars och ens frijhet, at taga och biuda til Brudfrämja eller Fadder, hwem de sielfwa hälst wilja, och bäst äro betiente med; allenast de ej taga Faddrar af Främmande Religion».

Som svar å ett senare »Presterskapets Beswär» resolverar Kongl. Maj:t d. ¹⁴/₉ 1731 bl. a.:

»I öfrigt ser Kongl. Maj:t hälst, thet Brudefolket, efter Allmogens nu gjorda underdåniga föreställning, infinner sig wid wigseln med sina egna kläder. Men ther Bruden änteligen skulle wilja wara annorledes klädd, lämnas henne, at låta kläda sig af hwem hon wil.»

Af dessa Kungl. Maj:ts resolutioner framgår tydligt att brudskrudsinstitutionen varit så pass utbredd och inrotad, att man

¹ Samma stadgande förekommer i lika ordalydelse i Kongl. Stadg. om oordn. hos adeln d. ¹⁷/₁₂ 1644.

nödgats tolerera den. Emellertid kan nu icke uppgifvas mer än följande tre kyrkor, alla liggande i trakten af Strängnäs, hvilka haft fullständig brudskrud, nämligen: Vansö, Härad och Ytter-Selö.

På Nordiska Museets exposition 1910 af kyrkligt silfver från Strängnäs stift i samband med Strängnäsutställningen visades bl. a. en samling brudkronor, däraf en från Vansö (grannkyrka till Fogdö).¹ 1736 (enl. räkenskaperna) skaffade denna kyrka både ny bruddräkt

Fig. 1. Brudkrona af silfver. Vansö, Södermanland.

och ny krona — förut ägde man »en gl. pärlkrona» och en »Silf(ve)rkrantz».² Möjligen — saken blir afgjord efter noggrann genomgång af arkivet — bjuds genom denna upplysning en datering af kronor af denna form. Törhända hade också Fogdökronan efter omgörningen 1732 ett snarlikt utseende, fig. 1.

¹ Om dessa brudkronor se: Gustaf Upmark, »Silfverföremålen i Strängnäs stifts kyrkor» i Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910, Studier II s. 178—180.

² Denna märkliga silfverkrans förvärfvades 1846 till Statens Hist. Mus. och är publicerad i Hildebrand, Sveriges medeltid I, s. 101, fig. 10, samt Troels-Lund, Dagligt Liv i Norden X, s. 201, fig. 51.

Från Fogdö socken är genom en i Fataburen 1913, s. 110, publicerad teckning bekant utseendet år 1806 af den dräkt, en brudpiga brukade bära. Fig. 2. Hon har

Fig. 2. Brudpigedräkt på Fogdön i början af 1800-talet.

en peruk, som väl icke kan vara äldre än från 1770-talet, då ju kyrkan icke längre äger någon skrud, men snörlif, styfkjortel, pärlhalsband och armband, jämte de förmodligen lösa ärmarna med sina band äro detaljer, som mycket väl kunnat ingå i brudskruden af år 1732, d. v. s. brudpigedräkten kan antagas i sin form 1806 ännu stå i starkt beroende af traditioner från kyrkans dräkt, och i densamma kunna mycket väl ingå tillbehör från den bortauktionerade kyrkobrudskruden. Säkert är att dammoderna från omkr. 1800 representeras icke af någon enda detalj i den rika utstyrseln. När ett fylligare material till kännedomen om brudskrudar föreligger och bjuder större möjligheter att anställa goda dräktanalyser, kommer helt visst denna

brudpigedräkt att lämna bättre hållpunkter för bedömandet af brudskrudarnas utseende åtminstone i Strängnästrakten.

Syddavantar.

Af

Maria Collin.

Det var i Värmland, jag först fick göra bekantskap med syddavantar. De visades som prof på en gammal för provinsen karaktäristisk handaslöjd. På förfrågan hur de göras fick jag till svar: »De kallas för nålade vantar, och det är gamla gummor som gör dem; de syr dem på tummen, men de vill inte lära bort konsten». Trots detta kategoriska utlåtande hade det kanske ej varit omöjligt att finna en eller annan meddelsam nålande gumma, men hemresan var nära förestående och ett närmare inträngande i frågan fick tills vidare uppskjutas.

Det önskade tillfället härtill erbjöd sig vid textilutställningen i Uppsala 1915, där liknande vantar voro rikligt representerade. Här blef jag invigd i arbetssättet, som till en början förefaller tämligen inveckladt och icke tycks likna något annat inhemskt arbete. Utställningskatalogen hade genomgående benämningen »sömvantar» omväxlande med »sömmade vantar», men muntligt hörde man sägas »påtrade» vantar.

Under vandringar i dalabygder har jag senare funnit tekniken tagen i bruk för andra föremål än vantar. I många gårdar förvarar husmodern ännu hushållets aflagda mjölksil (»siltapp»¹) fig. 2, 3, sydd af hemspunnet tagelgarn. Det uppgafs att detta garn vanligen bestod af kosvanstagel, stundom med tillsats af tagel från hästens man. — Huru väl de gångna generationerna visste att taga vara på allt tillgängligt textilt råmaterial!

¹ Benämningen siltapp var allmän i äldalsbyarna. I katalogen för Dala Fornsal i Falun kallades en tagelsil från Linghed i Svärdsjö för siltoss el. siltoska.

I Dalarna syr man också ett slags sandallliknande tagelsockor («skosucker»), fig. 4, som bäras mellan strumpan och skoplagget och ännu brukas i vinterkylan vid timmerafverkning i skogarna. En sådan fotbeklädnad lär vara mycket varm. Under den ovanligt

Fig. 1. Vantar från Elfdals hd, Värmland. Nord. M. 101, 220.

stränga vintern 1915—16 voro skosuckerna allmänt i bruk. Äfven i Jämtland har man tagelsilar, som länge användts i fäbodrar, och sockor («tälingar») gjorda på samma sätt som i Dalarna. Jämtländskorna säga om detta arbete, att man »binder med nål».

Samma teknik som i Uppland förekom i Dalarna, fig. 5. Det i Värmland nämnda förfarandet att sy på tummen visade sig vara riktigt. Det är med tummen man afmäter storleken af hvarje ny slinga (på dalspråk »lyttja» = lycka, i Jämtland »yggla»), fig. 6, 9.

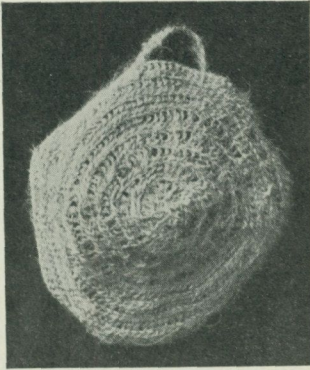

Fig. 2. Mjölksil.
Skattungbyn, Orsa, Dalarna.

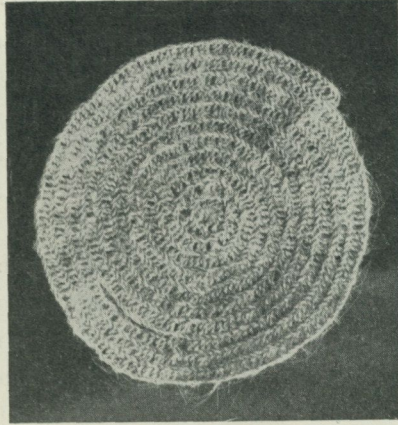

Fig. 3. Mjölksil.
Väster-Myckeläng, Älfdalen, Dalarna.

Nålen plägar vara af ben, stundom af trä eller metall och försvarligt stor. Om en i Nässets by, Ore, förvärfvad nål berättade gumman som öfverlämnade den, att den var »tagen ur svinskanken».

I »Svenska Folkdräkter» af P. G. Wistrand talas sid. 38 om vantar från Unnaryd i Västbo härad, Småland, s. k. skämplingvantar (af skämpling, en grof nål vanligen gjord af den smala benpipan hos svinet), sydda af getragg eller grof ull. Enligt erhållen muntlig uppgift från samma trakt äro sådana »syvantar» ännu i bruk och mycket omtyckta som varmare och mjukare än andra vantar.

Skall man nu sy en vante, så kan man börja antingen i spetsen eller från motsatta kanten; vanligast är nog att börja med spetsen. Vanten formas i resp. fall genom att taga ut eller in i rättan tid. Ett öppet sprund lämnas för tummen, och denna sys i till sist. Trådläget visas af fig. 5, 6 och utförandet af fig. 7, 9. Man syr hvarfvis åt höger. Börjar man i kanten som på

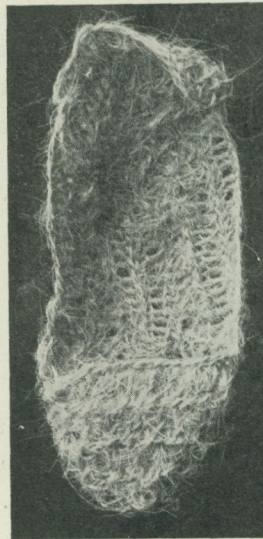

Fig. 4. Tagelsocka.
Näset, Älfdalen, Dalarna.
Nord. M. 128, 858.

fig. 5, får man lägga upp ett lämpligt antal maskor att utgöra underlag för första hvarfvet. Sedan man därefter format en slinga, fig. 9, att börja med, blir arbetets gång följande:

1. Medan slingan *a* får ligga kvar öfver tummen, fig. 9, stickes nålen uppifrån i närmaste öppning *b*, fig. 7, och kvarhålles där medan tummen drages ut och man med denna håller slingan *a* nedtryckt, fig. 7.

2. Nålen stickes underifrån i slingan *c*, fig. 7.

3. Nålen föres under slingan *d*, fig. 7.

4. Slingan *a* lägges under nålen, fig. 7, 8.

5. Tråden *e* lägges under nålen, fig 8.

6. Tummen hålles i läge att mottaga nästa slinga, fig. 9, nålen föres igenom alla slingorna och tråden drages till.

Det var den nu beskrifna sömnaden jag först fick se. Senare fann jag en variant af tekniken, hvarpå silen, fig. 3, är ett godt exempel. Fig. 10 visar denna arbetsmetod, och som vi se är utförandet här något enklare. Denna sil är sydd af gethårgarn.

Dessutom har jag från Hemslöjden i Östersund fått mottaga prof på vantsömnad af ett tredje slag, hvarom mera längre fram. Enligt uppgift heter det om en sådan vante, att den är »bunnen med nål el. nålbönnen»¹.

Föremål som dessa göra intryck af någonting synnerligen solidt och slitstarkt. Går en tråd sönder, så löper ej hela raden slingor fara att gå upp som t. ex. hos stickade saker. Vill man under arbetet gå tillbaka för att rätta ett fel, får man som vid annan sömnad lof att draga tråden igenom stygn för stygn. Vantarna sys glest af mjukt ullgarn och valkas efteråt, hvarigenom de bli mycket täta och luddiga. Vackrast äro väl de värmländska hvita vantarna, fig. 1. På sina trakter i Värmland äro männens vantar svarta, kvinnornas hvita. Äfven förekomma gråa vantar, och alla pläga vara prydda med grannt broderi, blombuketter och rankor i brokiga färger. Vissa olikheter i mönstren lära var betecknande för någon

¹ Jag ber här få framföra mitt tack till fröken Stanny von Engeström, Uppsala, fru Hansback Anna Persdotter, Näset, Älfdalen och fröken Agnes Ericson, Östersund, för deras värdefulla upplysningar.

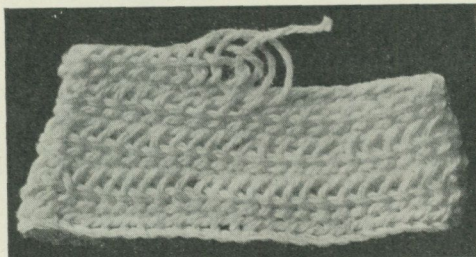

Fig. 5. Påbörjad vante.

Fig. 6.

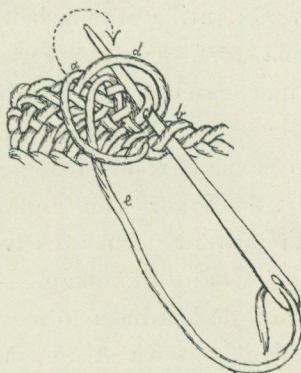

Fig. 7.

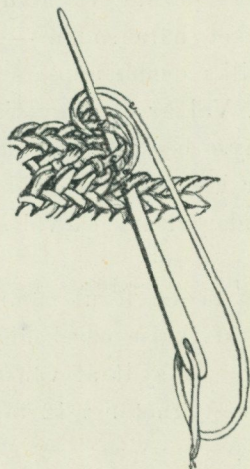

Fig. 8.

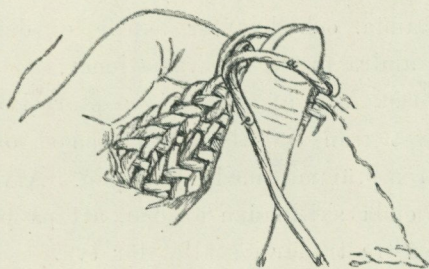

Fig. 9.

Fig. 6—9. Vantsömnad i olika stadier.

särskild släkt, men på det hela taget har orneringen en likartad prägel.

Från Voss i Norge har Nordiska Museet ett par synnerligen intressanta sydda vantlar af mycket ålderdomligt utseende med fler-

färgade broderade ornament af ren romansk typ. Museet har äfven tagelsilar från Norge¹ och Finland.

Då jag första gången närmare betraktade en värmlandsvante, erinrade jag mig lifligt ett föremål bland de egyptiska (koptiska) samlingarna i K. K. Österr. Museet i Wien, en sydd strumpa, som nu föreföll mig påfallande likna denna vante. Bild 11 ger en föreställning om originalet, som är af groft hvitt, rött och svart ullgarn och liksom våra likartade arbeten sydt hvarfvis, men åt vänster. Fig. 12—14 tydliggöra utförandet. Strumpan är beskrifven i L. Schinnerers »Antike Handarbeiten», hvarur fig. 11—14 äro hämtade.

Denna förf. karakteriserar arbetssättet som »eine wohldurchdachte und raschfördernde Sticht», och detta är just hvad man själf ville säga, sedan man inträngt i mysteriet. Arbetet går fort undan, och man måste i hög grad beundra en så sinnrik kombination af trådslingor som denna sömnad är. Men då hon vidare talar om arbetet som »uns völlig fremd», så måste vi nordbor reagera. Ty att släktskap — och en mycket nära sådan — råder mellan de nordiska allmogesaker, om hvilka denna uppsats rör sig, och den koptiska strumpan är uppenbart. Vål är den egyptiska tekniken icke fullt i detalj sådan som våra nyss beskrifna metoder, men som vi sett har ju tekniken ej heller hos oss varit alldeles enahanda, och hvarför skulle ej denna handarbetsart så väl som alla andra fresta till variationer?

Det var af synnerligen stort intresse att få det förut nämnda profvet från Jämtland, som på en obetydlig afvikelse när befinnes öfverensstämma med strumpan. Äfven profvet är sydt åt vänster, och enda skillnaden är den, att på profvet är stygnet fig. 12 taget under tre trådar i stället för två.

Sammanfatta vi det föregående kunna vi således urskilja tre typer, af hvilka fig. 5—9 och 12—14 torde lämpa sig bäst för det mjuka ullgarnet och fig. 10 för det styfva taglet. Det gemensamma draget kan ju sägas vara, att de alla utföras i likartade hvarf och i ständigt upprepade för hvarje typ enahanda serier af stygn.

¹ Kanske kan uttrycket påta vara besläktadt med det norska pok = smaaarbeide och poka = sysle flittigt med smaaarbeide. (Ross' ordbog.)

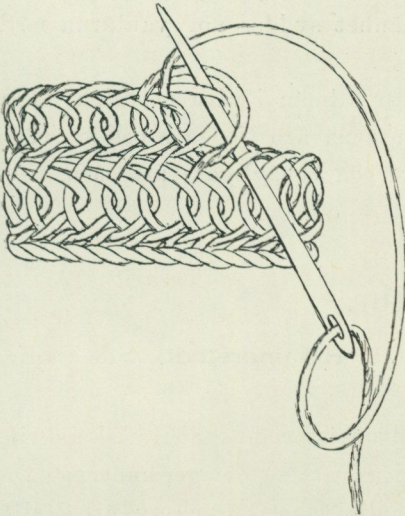

Fig. 10. Utförande af silen fig. 3.

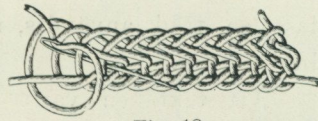

Fig. 12.

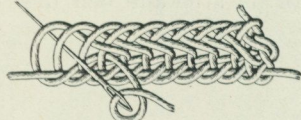

Fig. 13.

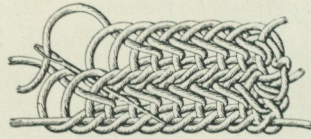

Fig. 14.

Fig. 12—14. Utförande af strumpan fig. 11.

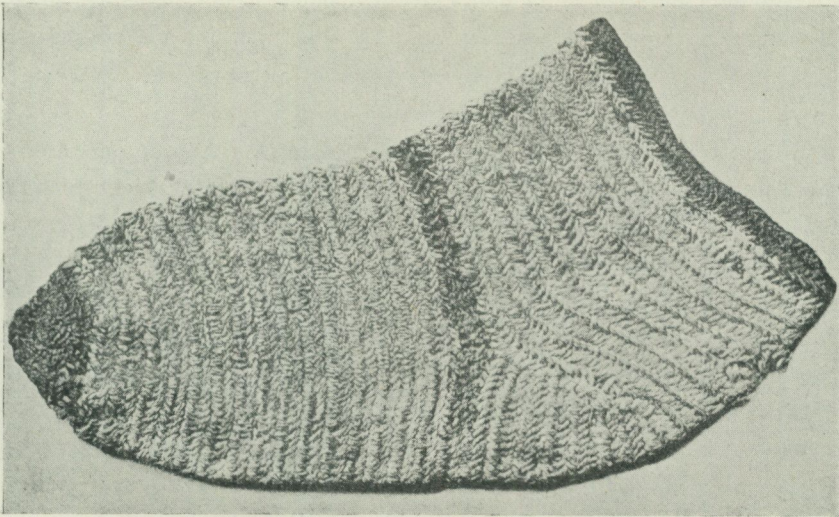

Fig. 11. Egyptisk strumpa. Graffynd fr. 4—6 årh.

För de afbildade sömnadsproffen har för tydlighetens skull endast en tråd användts, men i allmänhet syddes nog vantarna med dubbel tråd.

Att tekniken varit och ännu är allmän i våra nordliga kalla ängder förstår man, ty de sydda vantarna äro tjockare och varmare än de stickade och dessutom mjukare och behagligare att bära.

Litteratur.

Tacitus Germanerna, tolkad af N. E. Hammarstedt. Stockholm, Hugo Gebers förlag 1916. VII, 159 s. 8:o.

Den märkligaste af forntidens kulturhistoriskt-etnografiska skrifter är den romerske historikern Tacitus' arbete om germanerna. Då det latinska språket för en större allmänhet — och tyvärr i allt större utsträckning äfven för de bildade klasserna — har gjort denna märkliga bok till en ofta citerad, men sällan läst källa för kännedomen om våra förfäders lif för snart 2,000 år sedan, måste det hälsas med den lifligaste tillfredsställelse, att den nu tolkats till vårt språk af en hand, som förenar grundliga språkkunskaper med den yppersta kulturhistoriska kännedom.

För att fullt förstå »Germanerna» måste vi känna de omständigheter, under hvilka den tillkom. Under 80-talet efter Kristus hade Tacitus, som tillhörde en af Roms adliga släkter, beklädt flera af statens högre ämbeten. År 89 lämnade han Rom. När han efter 7 år återkom, hade hans svärfader Agricola dött, och på våren 98 offentliggör han sin berömda lefnadsteckning öfver denne. Här antyder han sin afsikt att utgifva ett större arbete öfver Roms historia.

I det samtida historiska skriftstället är det bruk att i skildringar af kejsarrikets krig rycka in smärre essayer öfver de folks vanor och land, emot hvilka Rom kämpade. Det är högst sannolikt, att Tacitus tillbragt en del af tiden mellan 89 och 96 vid nedre Rhen för att i och för sin historia göra förstudier till en sådan essay öfver germanerna. Det var uppenbarligen hans mening att omedelbart efter »Agricola» bearbeta sitt stora historiska material,

men nu inträffade något, som gaf sakerna en annan vändning. Den 27 jan. 98 hade kejsar Nerva dött, och hans adoptivson Trajanus var utsedd att efter honom bestiga tronen.

Denne låg i fält mot rhengermanerna, hvilka alltsedan år 70 hotat att spränga de dammar, Rom satt för deras framträngande mot söder, och först på sensommaren 99 kunde han hålla sitt intåg i Rom. Under tiden växte oron hemma. Skulle Trajanus öfverhufvudtaget komma, innan det lyckats rivalerna om tronen att rycka den undan honom?

Det är tydligen af denna anledning Tacitus beslutar sig för att som ett fristående arbete utgifva hvad han inhämtat om germanerna. »Än så länge ha vi hållit dem i schack, men hur länge skall detta lyckas?» Sådan är den tankegång (jfr Germania cap. 37), han vill inpränta hos sitt folk. Dessa fysiskt och moraliskt friska germaner komma en gång att krossa Rom, om man icke ser upp i tid. Det är denna fosterländska hjältegärning Trajanus nu utför, och därför dröjer han. Arbetet är ett »Varningsord», skrifvet i den raska takt, som utmärker Tacitus, och som här stimuleras ytterligare af kärleken till fosterlandet och af ängslan, att Trajanus, den ende rätte, ej skall nå kejsartronen.

Hvad som annars blifvit en kort excurs i samband med de germanska krigens historia, ungefär af samma art som beskrifningen af Palestina i samband med Taciti skildring af det judiska kriget, blef nu ett fristående arbete med en utförlig redogörelse för de olika germanstammarna, deras bruk och seder. Skriften slungades ut på hösten 98 eller våren 99.

Det är dessa omständigheter, vi ha att tacka för att detta i antiken enastående verk existerar äfven som för den utförlighet i skildringen, som skall för alla tider göra den till en så dyrbar urkund för vår folkstams fornhistoria. För oss svenskar är den särskildt värdefull, emedan konungariket Sverige här för första gången uppträder på häfdens blad, och af alla samtida stater i världen är den enda, som ännu äger bestånd som kungadöme.

Boken bör läsas och kännas af enhvar, som hyser intresse för vår kultur och vår historia. Att i en modern form återge dess

språk är ytterst svårt. Den har utlagts på många vis, och innehållet har pressats än så och än så, allt efter tolkarens afsikter. Saken är väl egentligen den att Tacitus delar alla andra resenärers öde att ej hafva fullt uppfattat och riktigt återgifvit en del företeelser, som stodo honom, sonen af det högt kultiverade Rom, främmande. Skulle Tacitus af nutida lärde ställas att besvara de mera omtvistade frågorna, skulle han helt säkert nödgas förklara, att han ej tillräckligt studerat detaljerna.

Hammarstedts tolkning har framför många andra fördelen att vara gjord med den kritiske kulturforskarens objektivitet. Någon gång kan väl ledigheten i språket hafva blifvit lidande på att öfversättaren icke velat påtvinga läsaren sin personliga uppfattning af texten, men i stort sedt har det lyckats honom att i en öfverraskande njutbar form återgifva det Taciteiska innehållet.

Så kommer arbetets senare del: kommentaren. Efter att denna alltid tillförene gjorts af den litterärt bildade språkmannen, har här för första gången en forskare, hvilken som få känner den germanska kulturens realia, tagit till orda. Här beröras en mängd vetenskapliga spörsmål, och Hammarstedts Tacituskommentar har därigenom blifvit ett ytterst sakligt och intressant kompendium i germansk etnografi.

N. L—g.

Haddon, A. C., *Magi och fetischism*. Bemyndigad öfversättning af Gunhild Lugn. Uppsala 1916.

För ungefär tio år sedan utkom under den sammanfattande titeln *Religions ancient and modern* i London ett särdeles förtjänstfullt, populärt och billigt handbibliotek inom religionsforskningens område. Bland medarbetarna finner man flera af denna vetenskaps mest kända namn inom England.

I detta bibliotek ingår äfven här i svensk öfversättning föreliggande arbete af A. Haddon, hvilket otvifvelaktigt kan sättas såsom ett bland de främsta i samlingen. Äfven om en och annan i likhet med anmeldaren icke skulle alldeles odeladt biträda författarens uppfattning af fetischismen och finna den något för konstruerad och trång, måste dock en hvar till fullo gifva författaren det erkännandet, att

hans lilla bok är skriven med omfattande sakkunnighet och med en ovanligt liffull och insiktsfull framställningsförmåga. Rätt läst måste den genom sin objektivitet alltid bibehålla ett godt och berättigadt värde. Såsom undervisningsbok är den helt visst fullkomligt tillfredsställande och ej minst genom sina goda exempel väckande och upplysande.

Nu kan visserligen sättas i fråga, om en fullkomligt kongruent öfversättning af ett jämförelsevis gammalt arbete är hvad som för oss varit att önska i här ifrågavarande hänseende. Särskildt synes den för icke engelsmän i nog mycket ensidig grad från engelsk synvinkel affattade litteraturförteckningen hafva bort både gallras och tillökas. Men ett sådant förfarande skulle i sin tur i större eller mindre utsträckning hafva framtvungit en bearbetning af själfva texten, något som skulle ha medfört vida mera studier och möda än erkännande. Dessutom är det ju ingalunda afgjordt, att författaren själf skänkt ett dylikt förfarande sitt medgifvande. Öfversättningen synes vara ej blott korrekt och noggrann utan äfven insiktsfullt utförd.

N. E. H.

E. Modin, *Gamla Tåsjö. Anteckningar om hembygden.* Örebro 1916.
16 + 404 s. 8:o. Med illustrationer.

En efter nutidens kraf god sockenbeskrifning var länge ett efterlängtadt mål för den svenska folklifs- och hembygdsforskningen. Här angifna bok af den genom flera högst värdefulla publikationer angående Härjedalen och Ångermanland kände ej blott folklifs- och kulturforskaren utan äfven naturforskaren doktor E. Modin i Multrä är nu mera visserligen icke den första, som uppfyller nämnda önskan, men den är i hvarje fall till tiden en af de första och står hvad innehållet beträffar icke efter någon annan, men öfverträffar sina medtäflare genom den utförliga, mångsidiga och djupgående behandlingen af sitt ämne. En sådan bok om en ort kan endast den skriva, som från barnåren intimt lefvat bland ortens folk och i dess natur. Man finner ock huru författarens stil alldeles särskildt värmes och lifvas i de partier af boken, där han förtäljer hvad han själf upplefvat, eller där hembygden af honom så högt älskade natur kommer

till behandling. För att anföra ett belysande exempel skulle väl ingen hafva förmått så fatta och framställa skogens betydelse för vildmarkens bebyggare — se sid. 79 och 239 — som en vaket iakttagande och förstående inföding. Men denna kärlek till hembygden har ock eggat författaren till en omfattande och ingående arkiv- och litteraturforskning. Af särskild betydelse för vår bebyggelsehistoria är den omfattande afdelning, som redogör för de olika byarnas uppkomst och historia. En hastig öfverblick öfver innehållets fördelning torde för öfrigt här vara särdeles motiverad. Efter att i första kapitlet hafva skildrat socknens naturförhållanden, redogör författaren i det följande kapitlet, hvilket han rubricerar såsom socknens historia, icke blott för denna i egentlig mening, d. v. s. för bebyggelsen och de sociala förhållandenas utveckling, utan äfven för näringar, lefnadssätt samt folklynne, folktro och folkdiktning. Såsom tredje kapitel följer socknens kyrkliga historia och såsom det fjärde en framställning af skolväsendets utveckling inom orten.

Jag har här sökt att i största korthet framställa den märkliga bokens betydelse för den svenska folklifsforskningen och känndomen om vårt land i allmänhet. För innebyggarne i den ort och det landskap, som lämnat författaren ämnet till hans samvetsgranna undersökning och liffulla skildring, bör naturligtvis boken äga ett ännu vida större intresse och värde. Det är på slika fasta och solida grundstenar som en omfattande framställning af vårt land och folk skall byggas. Såsom motto för sitt arbete har författaren anført de horatianska verserna: *Ille terrarum mihi præter omnes angulus ridet*, och ett fyndigare och pietetsfullare motto kan väl näppeligen anbringas å en hembygdsbeskrifning.

N. E. H.

Handbok i hembygdsforskning, utg. af *Centralutskottet för hembygdsforskningen i Finland*. Helsingfors 1916. 284 s.

Sune Ambrosiani, *Riktlinjer för uppteckningar om allmogens materiella kultur*, i Svenska landsmål 1916, h. 1, 84 s.

Det är i våra dagar en stark och allmän källossning på historiens och naturvetenskapens marker, och alla de lösta källsprängen

och bäckarna förena sig i en flod, hvares kraft och mäktighet börjar bli något att räkna med. Det är hembygdskänslan, och den har visat sig innebära så mycken potentiell energi, att det land, som icke förstår att leda den in i nyttiga färör samt göra den till en verkligt fruktbarande faktor i kulturutvecklingen, skadar sig själf och skulle sakna vidsynt utvecklingsvilja.

När förhållandena i vårt land i fråga om organiserad ledning och högre undervisning i hembygdskunskap och forskning te sig skäligen mörka, är det så mycket mer glädjande att se, att de hårda tiderna i Finland tvungit fram en annan anda, som redan satt de vackraste frukter. Icke minst värdefull ur denna synpunkt är den handbok som nu utgifvits af »Centralutskottet för hembygdskunskapen i Finland». I en historisk öfversikt öfver »hembygdskunskapens skiften i Finland» lämnas här en hel del intressanta uppgifter, om hvad som i stort sedt utträttats i Finland på dessa områden samt om äldre och nuvarande organisationer. Förutom universitetslärare och de stora specialvetenskapliga sammanslutningarna går »Centralutskottet för hembygdskunskapen i Finland» i spetsen för arbetet. Detta utskott sammansättes af representanter för hufvudstadens vetenskapliga och litterära samfund samt för studentafdelningarna. Dess uppgift är att utgöra ett föreningsband mellan alla de föreningar, som befrämja hembygdskunskapen, att bistå dem med råd och dåd samt att anordna årliga hembygdskunskapsmöten. Det följer med hembygdskunskapsarbetet, gifver nödiga anvisningar och bistår på många sätt hembygdskunskapsorganisationerna i deras verksamhet. I de särskilda landskapen har man inrättat landskapsföreningar, som således samarbeta med centralutskottet.

Den här ifrågavarande handboken är ett prof på Centralutskottets arbete, men icke dess enda i denna genre; förut har det nämligen utgifvits »Förteckning på utprop, instruktioner och frågeformulär, utfärdade af vetenskapliga samfund o. a.», hvilken förteckning, liksom de tryckta instruktionerna gratis utdelas af Centralutskottet.

»Afsikten med denna handbok är att visa, å ena sidan huru mångsidigt hembygdskunskapen kan bedrivas, huru vidsträckt dess arbetsfält är och å andra sidan huru denna forskning såsom mate-

rialsamlingsarbete kan idkas äfven af personer utan den vetenskapliga underbyggnad, som en ingående behandling af materialet kräver.» Så formuleras i förordet denna hjälpredas hufvuduppgifter och därmed är åtskilligt sagdt om dess allmänna läggning. Här ha ett större antal framstående forskare hvar för sig i själfständiga uppsatser gifvit öfversikter öfver sina specialområden och hvad därinom kan göras till hembygdsforskningens fromma. Artiklarna äro icke likartade i uppställning och behandling, men i de bästa fallen ges en öfversikt öfver hvad som är gjordt i landet, redogörelse för materialet samt vetenskapliga och praktiska råd för forskningsarbete i bibliotek, arkiv och i fältet. Naturligt är, att den sista synpunkten särskildt betonats och klarlagts, och att det är främst den folkliga kulturen som intresserar inom hembygdsforskningen. För att ge en schematisk öfversikt af arbetets vidd anför jag här kapitelrubrikerna: Hembygdsforskningens skiften i Finland, Om Ortsbeskrifning, Meteorologi, Fysisk geografi, Om Sjöundersökningar, Botanik, Zoologi, Om skyddande af naturen och dess minnesmärken, Handledning vid antropologiska undersökningar, Det kyrkliga och religiösa lifvet, Rättslifvet, Om folkliga läkemetoder, Släktforskning, Fornforskning, Etnografi, Barnet förr och nu, Frågor angående årshögtidernas firande, Anvisningar för iasamlande af folklore, Något om våra ortnamn, Dialektforskning, Landtbruksekonomisk hembygdsforskning, Folkmelodierna, Folkdanser eller Allmogedanser, Lekar, Folkliga idrottsformer, Motivvalet vid hembygdsfotografering, Studenterna och hembygdsforskningen, Hembygdsforskningen och de högre läroverken, Hembygdsforskningen i folkskolan, Historisk hembygdsforskning i folkhögskolan, Om systematisk hembygdsforskning i våra landskommuner.

Det är som synes en utomordentligt vidtomfattande innebörd hembygdsforskningen fått — och likväl skulle nog åtskilliga kapitel kunna tilläggas. Här intresserar oss mindre de afdelningar, som ligga utanför den egentliga kulturhistorien. Inom den senare skulle man önskat mera bildmaterial samt framför allt den materiella kulturen mera tillgodosedd. Emellertid ägnar sig handboken synnerligen väl äfven för svenskt behof, äfven om ett och annat är mera

fjärran för våra intressen. Dels sakna vi något motsvarande, dels kompletteras lyckligtvis numera hos oss den snäfvna behandlingen af den materiella kulturen af *Sune Ambrosianis* »Riktlinjer för upppteckningar om allmogens materiella kultur», som lämnar en detaljerad och rikt illustrerad redogörelse med frågeformulär öfver allmogens bosättnings- och byggnadskultur, värme, ljus och husgeråd. Fortsättning lär vara att förvänta. Bildmaterial och uppgifter äro hufvudsakligen hämtade ur Nordiska Museets samlingar och arkiv.

Frågeformulär och upprop rörande allmogens kultur ha ej sällan utsändts i vårt land, så t. ex. i v. Sydows »Folkminnen och Folk-tankar» etc. På folkundervisningens område uppdyka allt emellanåt arbeten i hembygdskunskap, dess metodik etc., hvilka åtminstone visa ett lågande intresse för saken. Andra tecken på svensk väckelse äro utbildningskurser för folkskollärare, hembygdskurser, bygdeföreningar, ortsmuseer, hemslöjdskurser och utställningar etc. Särskildt glädjande är det hösten 1916 i Stockholm startade »Samfundet för hembygdsvård», som är afsedt att vara centralsammanslutning för den praktiska hembygdsvården i vårt land. Allt som allt företer tiden en liflig och på djupet i samhället gående rörelse att rädda, bevara och lära känna det ärfda och egna. Hvarje tecken på vaknande insikt och praktisk handling till organisation, ledning och nyöppnade möjligheter till dessa krafters fördjupande och utveckling måste därför åtrås och hälsas välkommet.

Sigurd Erixon.

Hj. Öhrvall, *Om Knutar*. 2:a tillökade uppl. Stockholm 1916. 262 s. 8:o.

Föreliggande bok är en utvidgad upplaga af prof. Öhrvalls tidigare utgifna »afhandling» om knutar. Denna nya upplaga förenar med ett godt, praktiskt syfte den förtjänsten, att den kan sägas vara en rent vetenskaplig behandling af alla olika slags knutar, deras principer, användning och roll i mänsklighetens historia. Det är endast ur denna senare synpunkt, som den kommer att refereras här, äfven om det borde gifvits ett fylligare intryck af den lärdom och samvetsgrannhet, som bokens öfriga kapitel röja.

Det kapitel, som för Fataburens läsare är det omedelbart mest intressanta, handlar om »magiska knutar (trollknutar), knutar med rituell och symbolisk betydelse». Utgående från prof. Westermarcks förklaring på ordet religion, nämligen att religion skulle vara dyrkarens försök att medels en knut fästa guden vid sig och därmed förmå guden att göra dyrkarens vilja, visar förf. upp, hur denna tro äfven applicerades på förhållandet människor emellan, s. k. trollknutar. Han tar exempel från Snorres kungasagor, Vergilius, fornegypterna, den judiska talmud, ja, den sammanställning af exempel från alla de olika och mest olikartade folk och raser, som förf. åstadkommit, borgar ju för — helt naturligt f. ö. — att knutarna haft och ha en universell magisk betydelse. Särdeles intressant är notisen om att tabu-symbolen på Söderhafsöarna, d. v. s. det med hvilket ett föremål åskådliggöres som tabu, brukar vara en tråd bunden om stället, föremålet o. s. v. och sålunda exakt motsvarar skyddet för Trophonios' orakel i antikens Grekland och Laurins rosegård i medeltysk tid. Uppfattningen att man kunde binda vindar med knutar och att vid de olika knutarnas upplösning respektive vindar släpptes, synes också ha varit allmänt spridd i världen. Knutarnas roll i folkmedicinen är ju ett bekant kapitel för hvar och en, som aldrig så litet sysslat med etnografi (etnologi). Men äfven veritabla, nyttiga medicinska knutar ha studerats. Prof. Öhrvall har nämligen gjort sig mödan att gå igenom den sengrekiske läkaren Oreibasios' beskrifningar å knutar, användbara i kirurgiens tjänst, och därvid lyckats rätta en del äldre missuppfattningar af vissa knutars karaktär liksom en del nya metoder att lägga knutarna kommit i dagen, t. ex. för den dubbla karkhēsios, säckknuten.

Internationella företeelser äro äfven många svåra knutar, som den om etnologiska företeelser okunnige gärna ville tillskrifva endast högre kulturstadier. Märkligt nog påträffas dessa äfven hos primitiva folkslag. En knut, som tycks vara allmänt känd och använd framför andra, är skotsteket, som återfinnes ej blott i europeiska nät och ryssjor utan äfven i fångstredskap från Tahiti, Poumotu, Samoa Nya Guinea, Alaska, Titicaca-trakten, Kamerun och Gran Chaco (Argentina), d. v. s. det material, som stått förf. till buds i svenska

etnografiska museer. Egendomligt är äfven att iakttaga, hur knutarnas namngifningsprinciper stundom kunna bli identiska. Den s. k. karingknuten, som skiljer sig från råbandsknopen endast i mindre hållfasthet och osymmetrisk anläggning, heter med samma föraktliga tendens i namnet på franska noeud de vache (ko-knut), ital. nodo dell' asino (åsneknut), eng. lubber's knot, granny's knot (landtkrabbens, mormors knut), horknut (Gottland, Jylland), vänsterknut (i Japan) med tydlig pejorativ tendens.

Tack vare förf:s eminenta sakkunskap i ämnet ha också en del arkeologiska knutfynd kunnat identifieras. Så har t. ex. två pärtkuntor tillvaratagits i grafven nr 22 vid Mossle Jössagård, Värnamo, där de öfriga fynden peka på en datering till vikingatiden. Pärtkuntorna tillhöra ju valknutarnas stora klass, och dessa senares popularitet i den fornnordiska världen är ju belagd genom de talrika afbildningarna af konstfulla dylika på runstenar. Runstenar i England innehålla också samma dekorationsmotiv, liksom koreanerna använda valknutar till jaktväskor.

Vår svenska litteratur har med prof. Öhrvalls bok fått en lucka fylld. Glädjande är, att det är ett svenskt originalarbete, som borde snarligen framträda i utländsk dräkt, då näppeligen en sådan knutencyklopedi någonstädes existerar. Man kan också ej annat än instämma i prof. Öhrvalls önskan, att någon praktisk kännedom om knutar borde ingå i slöjd- eller handarbetsprogrammet för skolorn. Beskrifningarna äro tydliga och koncisa, och skulle tvekan råda hos knutslagaren, hjälpa illustratörens, fröken Öhrvalls, instruktiva teckningar öfver hvarje stötesten. För en seglare eller jägare är boken ovärderlig, för en kammarsittare kan knutkonsten bli ett godt remedium mot växande nervositet. Sist men icke minst äro ju de etnografiska, religiösa och historiska notiserna af synnerligt stort intresse.

Gösta Langenfelt.

Joachim Junge, *Den nordsjællandske Landalmues Karakter, Skikke, Meninger og Sprog*. Forkortet og forsynet med Oplysninger af Hans Ellekilde (Danmarks Folkeminder nr 13) Khn 1915, 279 s., 8:0, pris 3 kr. 50 öre.

Ellekildes edition af Junges skrift (1:a uppl. 1798) samt den inledning, hvarmed denna nya upplaga är försedd, vittna alltigenom om ett sorgfälligt studium af auktor och hans källor. Mera ingående anmärkningar rörande utgifvarens inledning vore här icke på sin plats. Källorna till Junges biografi äro få, och utgifvarens karakteristik af hans personlighet bygger till mycket stor del på ett studium af Junges tryckta skrifter, bland hvilka den föreliggande är den förnämsta. Hvarje försök att teckna Junges skriftställarverksamhet måste naturligtvis utgå från upplysningstidehvarvet i Danmark. Det är från upplysningstidehvarvet som Junges allmänna syn på bonden såsom människa, hans humanitetsideal, hans rationalism härleda sig. Därifrån stamma också felen i hans framställning af bondens lif. Det är en värld, där bonden icke är nordsjälländare och författaren icke fynbo. För en utlänning förefaller det i parentes sagdt en smula besynnerligt, att utgifvaren velat göra provinssiell småsyn ansvarig för felen hos Junge. Ty för honom var ju dock som sagdt bonden först och sist människan — »the glory, jest and riddle of the world» enligt det Pope-citat, som är bokens motto — och själf var Junge filosofen, som sittande i sitt hörn af bykrogen gjorde sina iakttagelser och hemma bland sina böcker jämförde hvad han hört och sett af bondelivet med främmande folkslags tro och seder. Så blef hans framställning en studie i antropologi enligt komparativ metod, den första i sitt slag, så vidt jag vet, i de skandinaviska länderna. När man söker värdesätta Junges bok om den nordsjälländska allmogen, får man lof att minnas detta. Det finnes från sjuttonhundratalet bättre och pålitligare landskapsbeskrifningar än Junges, men från få af dem slår oss samma tidsfläkt till mötes som ur hans, och ingen af dem har så föregripit en Bastians, en Tylors vetenskap som hans. Trots den barocka anhopningen af allsköns lärdomsstoff kan man i den dag som är med utbyte och intresse läsa Junge. Om någon anmärkning här skall göras mot utgifvaren,

så är det den, att hans uppfattning af denne filosofiskt skolade och mångbeläste man i flere stycken kunnat vara tillskuren efter en större måttstock och mindre småpolemisk än hvad den nu blifvit.

Originalupplagans paginering hade måhända bort anges i den nya editionen. Såvidt jag kan se, ha ut Slutningarna i allmänhet icke rubbat det inre sammanhanget. Undantag finnas dock. Ett sådant är till exempel s. 213 den mening, som börjar »Bondens Religion er», och som förblir obegriplig utan de på rad 22 ut Slutna orden om Leibnitz' identitetsprincip. Denna reminiscens från Wolffska filosofien, som var Junges ursprungliga utgångspunkt, är f. ö. intressant nog, ehuru den helt och hållet undgått utgifvaren. Junges filosofiska skriftställeri kunde äfven i inledningen ha fått en mer ingående belysning.

I öfverensstämmelse med den nya upplagans populariseringssyfte har utgifvaren försett boken med ett stort antal noter, af hvilka dock en del saklöst kunnat utebli. Några få detaljanmärknin-
gar tillåter sig undertecknad. S. 63 talas om »Trældommens tryk-
kande Aag, som endog af cosmologiske Aarsager aldeles ikke passer sig for nordiske skuldre», till hvars förståelse må hänvisas till Montesquieus lära om naturens inflytande på folkkaraktären eller kanske snarast till Kants Allgemeine Naturgeschichte (Reclam) s. 158 ff. Detta gäller äfven för det följande om bondens kost. — S. 66 »Probenächte» förekommo åtminstone på så nära håll som på Fehmern; »källan», om någon sådan nödvändigtvis bör efterspörjas, kan ju ha varit Fischers 1780 utkomna och vida spridda arbete med titeln »Probenächte». — S. 68 »Aflad»: kan man verkligen tro, att Junge som präst ej vetat, att offentlig skrift aldrig förekom vid kusinäktenskap? Uttrycket i den obestämda betydelsen af »tillåtelse»? — S. 97, not 4 Olaus Magnus' verk i »22 Bind», bör naturligtvis vara 22 böcker. — S. 113 och not 1 »Velfærds-Udskud»: utskott = afskum? — S. 151 not 12. Här afses naturligtvis, att bönderna sedan vanligen voro druckna på hemresan från staden. — S. 157 och not 10 »Himmel» = sänghimmel. — S. 160 och not 2 »Lueforgylt Kiste» afses brudkistan. — Samma sida: »Saaledes trodse da begge al Verdens Asmodeer» o. s. v. är med små omskrifningar taget ur Vallen-

bergs Min son på galejan (Stlm 1913, s. 202 f). — S. 167 »Vederqvæger sig gandske incognito» betyder väl helt enkelt: utan att skåla öfver lag. — S. 171 not 3. Det är påtagligen oriktigt, att bruden skulle dansas »af laget», när hon dansar bruddansen, som vanligen är den första dansen vid bröllopet. — S. 201 not 4. Äfven om Junge hade rätt i sin förmodan att korstecknet hänger ihop med Tors hammartecken, så är detta väl knappast fallet in casu. — S. 209 och not 6 afser »vandkalve», här icke vattsot hos nyfödda kalvar? Enligt folktron uppstår dylika kalvar genom att korna dricka vatten, hvori finnas »vandkalve» (»grundvrøvl»)? Jfr Kamp, Danske Folkeminder s. 226 (n:r 758) med den citerade notisen hos Kristensen, Det jyske Almueliv, Tb. I, 117 (n:r 1,241). På samma sätt uppstår en »dynekalv», om en ko slickar den käpp, hvarmed sängkläder piskas, Kristensen, Sagn og Overtro fra Jylland II, 2 s. 16 (n:o 141). Se äfven vatnkalfv hos Fritzner, III, 879. — S. 233 och noterna 5 och 9. Junges mening är tydligen, att man i Tyskland använder åskviggen mot maran (der Alp) och därför kallar den »Alpenschoss», hvilket naturligtvis är oriktigt i så måtto, att namnet härleder sig af att den anses afskjuten af älfvorna.

Dessa anmärkningar rikta sig egentligen till fackmannen. För öfrigt kan man icke nog skänka sitt erkännande åt utgifvarens osparda omsorg och samvetsgranna flit. Litteraturhistoriskt väl kommenterade upplagor af de gamla kulturhistoriska författarna är något som icke kan skattas för högt. Högeligen synes det därför vara att önska, att utgifvaren finge tillfälle att inrikta sin energiska forskarflit på någon måhända ännu värdefullare urkund än Junges kanske mer från yttre historisk än från inre vetenskaplig synpunkt intressanta bok.

K. Rob. V. Wikman.

Gabriel Nikander, *Byar och gårdar i Helsinge från 1750 till 1865. Bidrag till Helsinge sockens historia*, utgifna af Svenska Odlingens Vänner i Helsinge. Första häftet. Borgå 1916.

Detta arbete, som i en fristående volym behandlar Helsinge sockens i Nyland profana byggnadshistoria i sin helhet under något

öfver ett århundrade, är en välgörande företeelse genom sin enhetlighet och konsekvens. Utan att dränkas af sockenskildringarnas vanliga schablonmässiga anhopning af de brokigaste företeelser får läsaren här en konkret skildring af ett kapitel af bygdens kulturhistoria och trots eller kanske till följd af begränsningen en synnerligen klar och god bild af bygdens kulturkaraktär. I Fataburen 1916 h. 2 framhöll jag dr Lars Levanders bok »Lifvet i en äldalsby» som mönstergill ur språklig-etnografisk synpunkt. Där saknades dock så godt som alldeles bilder. Här ha vi komplementet — ehuru från finländskt område. Emellertid är det en bestämd skillnad mellan dessa båda arbeten därigenom att det nu ifrågavarande är historiskt.

Författaren, som är tränad och energisk etnograf och historiker isolerar icke sin behandling till någon viss klass utan tar bygden som en enhet. Härigenom vinner man ett annat perspektiv på företeelserna än som annars vanligen är fallet, ty dels lär man känna sammanhanget mellan allmogens byggnadssätt och herrgårdarnas, dels får man en klarare miljöuppfattning och därjämte en ur kulturhistorisk synpunkt central erfarenhet: ett klarare begrepp om det relativa såväl ur utvecklingssynpunkt som mellan samtida företeelser.

I samband därmed måste framhållas bokens organiska uppställning och behandling af ämnet. Författaren börjar med en redogörelse för byarnas planläggning, går därefter öfver till böndernas gårdar och skildrar så de olika slagen af hus. Härpå följer en öfversikt af herrgårdarnas byggnadshistoria, begynnande med militära boställen och därefter de egentliga herrgårdarna med deras boningshus, ekonomibyggnader och trädgårdsanläggningar. I viss mån tages också hänsyn till iuredningarna.

Boken är rikt illustrerad. Tyngdpunkten ligger afgjordt i framdragandet och utnyttjandet af arkivaliskt material. Undersöknings- och afbildningsarbete har dock föregått, främst af författaren själf. Onekligen kunde materialet i sig själf önskats mera ståtligt och högtintressant, men utvecklingen synes tyvärr ha gått hårdt fram öfver bygden. Den blygsamma typografiska utstyrseln förstärker kanske detta intryck.

Arbetet syftar längre än att vara endast en historisk sockenskildring. På flera punkter söker författaren — på ett enligt min uppfattning synnerligen förtjänstfullt sätt — ge öfverblickar öfver utvecklingen ända sedan medeltidens början. Han berör därvid i ganska stor utsträckning förhållandena äfven i Sverige och då i nära anslutning till svenska forskares resultat. Det torde därför vara berättigadt att något dröja vid en och annan punkt i framställningen, hvarjämte några smärre anmärkningar här framställas, hvilket författaren själf säkert medger, då ju ämnet ingalunda ännu är så bearbetadt att någon större säkerhet vunnits.

Det första kapitlet är en liten men intressant exposé öfver byplanerna, hvarvid författaren delvis i strid mot Kaasalainen häfdar den allmänna likheten och sammanhanget mellan Sverige och Finland. I förbigående undras om numera termen *svinvall* är känd i Finland som benämning på ett område invid byn. Det förekommer på kartan, fig. 7, öfver Skomarböle by af 1769, men författaren går ej alls in derpå. I Dalarna, exempelvis Färnäs by i Mora socken, finnes uttrycket alltjämt och betecknar ett område alldeles intill byn, som ej får läggas till åker, men kan användas till nya tomter, således en utväg till utväxt af byn utan att den af författaren som medel mot trängsel inom byn nämnda utflyttningen behöfver anlitas. Intressant är att ordet, troligen i samma bemärkelse, utom den af namnet själf angifna, redan förekommer ex. i Upplandslagen.

Mera ingående dröjer förf. vid gårdsplanerna, då de mera direkt sammanhånga med byggnadssättet. I Finland öfverväger den enkla fyrkantiga gården — med ett och annat hus utanför — såsom ju är att vänta, då man känner dess allmänna förekomst hos oss i stora delar af Sverige, speciellt Norrland och Dalarna, samt de sydsvenska bondgårdarna. Efter hvad jag kan finna, synes detta icke ens här hemma vara fullt klart, hvarför det här må kraftigt häfdas. Därjämte förekomma emellertid gårdar med skilda man- och fägårdar och så äfven i Finland och Helsinge, men vanligt blef detta system där endast på herrgårdar och större bondgårdar.

Författarens syn på gårdens äldre historia synes något dunkel och motsägende. Då detta också visat sig vara fallet på en del

andra håll, går jag något närmare in på dessa frågor. Vissa medeltida uttryck tolkas som om systemet med uppdelning i mangård och fägård funnits, ja varit vanligt i Sverige redan under medeltiden i solskiftade byar (jfr sid. 23 och 24). Enligt min mening måste man klart särskilja den yngre uppdelningen i dessa två slutna husgrupper,¹ som under inflytande från herr- och prästgårdar kanske redan på 1500-talet börjar göra sig gällande i bondgårdarna i vissa trakter och de äldre utvecklingsstadierna, som ligga typologiskt före solskiftet. Därvid måste observeras, att det konstitutiva i det förra systemet är att boningshus och fähus äro skilda och bilda kärnan i hvar sin slutna enhet. Det af författaren i Upplandslagen anförda belägget, som illustrerar ett öfverklagbart undantagsfall med delad tomt, som kunde tvinga till uppdelning af husen, säger icke, att grupperingen skedde enligt nyssnämnda system. Den typiska solskiftade byn hade länge en afgjord tendens till anläggning af husen i *en* slutna grupp — om man från ser vissa speciella hus som lades utanför. Tendensen har säkerligen funnits äfven förut, men i konflikt med andra, äldre faktorer, hvarpå här ej kan ingås. Den fyrkantiga gården, en produkt af byplanen, spec. i solskiftade byar, är tidigare än författaren anför och rätvinkligheten spelade stor roll långt före enskiftet och utflyttningarna.

Enligt planritningarna tyckes orientering af gårdar och således inflytande af solskiftet göra sig gällande i en hel del fall liksom i Sverige, men endast med afseende på boningshusen belyser författaren denna fråga för sitt område.

Intressant är att konstatera, att den speciellt i Mälar- och Hjälmardalarna typiska öfvergångsformen af gård med man- och fägård skilda genom en huslänga, vanligen med lider, ej synes förekomma i Helsinge och knappast i angränsande trakter heller. Åtminstone anföres intet belägg därpå. Detta visar att det mindre är af Uppland och Mellansverige, såsom författaren anser, än med Norrland som den nyländska bygden är afhängig. Likväl anför Gunnar Suolahti i »Suomen pappilat 1700-luvulla» sid. 112 en plan af Laihela präst-

¹ Med »slutna grupp» menas ej nödvändigt hopbyggda hus. De kunna vara förbundna med stängsel. Gården, i 2-gruppssystemet fägården, har karaktär af kreatursfälla.

gård i Vasa län från 1752, där nyssnämnda system förekommer, till och med som hos oss med skiljelängan bestående af stall och portlider. Det synes dock vara en mera enstaka företeelse och tydligt svenskt inflytande. I detta sammanhang kan påpekas att materialet i Helsinge nog kunnat afvinnas ytterligare en del synpunkter, om utom stugan och boden några af de andra husens placering, exempelvis just stallets, följts i detalj och på samma sätt med gårdens yngre utvecklingshistoria till närvarande tid.

Om jag således måst deklarerat afvikande mening i en del fall, är det en tillfredsställelse att finna att författarens uppfattning i många andra sammanfaller med den jag kommit till och som jag i sinom tid skall publicera.

Boningshuset belyses ingående och i flera punkter i anslutning till Hammarstedts skildring af upplandsböndernas byggnadskonst. Om också Uppland och Nyland ömsesidigt influerat på hvarandra, tror jag dock att hufvudgången äfven här varit som i fråga om gårdarna. Noteras kan att intet belägg på det hos oss vanliga sättet att i äldre tid från hvardagsstugan afbalka en framkammare genom tvärvägg anföres, däremot spårar förf. redan på 1550-talet i Helsingfors en uppdelning af anderstugan i två rum genom en längsgående vägg. Den senare rikare indelningen och allmänna utvecklingen af boningshusen genom inflytande från boställen och herrgårdar liknar den svenska.

Mycken uppmärksamhet skänkas tekniska byggnadsdetaljer och deras folkliga benämningar. Bland de många intressanta upplysningar, som här lämnas, vill jag särskildt framhäfva redogörelsen för de inre mullbänkarna, som i stället för trossbotten uppkastades längs väggarna i de varmare rummen och försågos med skoning af stenar eller stockar och täcktes af särskilda tiljor, som ibland voro upp-tagbara. Dylika mullbänkar med något öfver golfvet upphöjda täcktiljor har jag påträffat exempelvis i Västmanland. De äro af alldeles särskildt intresse och ha sammanhang med golfvets och bänkens äldre historia (jfr det isländska och sydsvenska huset samt eldhusen i Dalarna). Annars är det ju som bekant de yttre mullbänkarna, som mest framträda hos oss.

Vid redogörelsen för taken anföras inga exempel på de hos oss vanliga tredingstaken, medan däremot brutna innertak med något sluttande sidoflak äro vanliga äfven i uthus (ex. bastur o. rior). De bästa parallellerna härtill finnas hos oss i Dalarna och Norrland, och visa där äfven konstruktiva öfverensstämmelser. — Husens inredning skildras så godt som helt medelst arkivaliska uppgifter. — I kapitlet om bondgårdarnas uthusbyggnader är det utom rior och bastur främst bodar och härbren, som få mera utförlig behandling. Författaren ansluter sig här till ett af Hans Hildebrand i Sveriges Medeltid framkastadt påstående, att ordet *loft* är af isländskt-norskt ursprung och anser sig t. o. m. kunna påvisa att ordet ännu är på vandring österut. Hildebrands uppfattning är emellertid felaktig. Det finns direkta ljudlagsskäl för att ordet är svenskt, hvilket framgår exempelvis af O. F. Hultmans redogörelse för a-omljudet i »Hälsingelagen och Upplandslagens Ärfdabalk» i Acta Societates Scientiarum Fennicæ, XXXIII: 2 eller Axel Kock: Svensk Ljudhistoria. Om ordet dock möjligen är tidigt lån, kommer det till oss från Danmark eller Tyskland. Enligt bl. a. Falk och Torps etymologi betyder det äldst tak, ursprungligen af afskalad bark, d. v. s. granbark eller näfver, hvarpå alltså kanske finns nordiskt förhistoriskt belägg. Ordet är då släkt med tyska Laube och det till romanska språk lånade ital. loggia, franska loge.

Bland allmogens uthus saknar man redogörelse för kvarnar.

Skildringen af boställsbyggnader och herrgårdar är som sagdt mycket instruktiv och bygger bl. a. på värdefullt arkivaliskt material. Dessa mellanklasshus, oftast af trä, äro ju så pass centrala företeelser i vår nordiska arkitektur, att man måste förvånas öfver hur litet de blifvit föremål för behandling hos oss. I Finland har man som så ofta inom den inhemska kulturhistorien energiskt tagit itu med uppgifterna. Sålunda har författaren haft god hjälp exempelvis af Suolahtis ofvan omnämnda arbete om de finska prästgårdarna, där äfven trädgårdsanläggningarna behandlades. Om dessa senare har nu författaren ett särskildt litet kapitel, hvilket kan vara af intresse att veta, då i vårt västra grannland, denna gren af konst- och kulturhistorien framdragits till modern behandling.

Hos oss är det väl utom Böttigers Drottningholm och ett par smärre uppsatser endast mera sporadiskt eller för praktiska syften ämnet vetenskapligt studerats.

Allt som allt äro Svenska Odlingens Vänner i Helsinge att gratulera till sin lyckliga start, hvilket främst författarens för-tjänstfulla sätt att taga sin uppgift åstadkommit. Det är dylika detaljundersökningar af specialister vi också behöfva i våra bygder, men detta tillämpas sällan hos oss annat än inom vissa gynnade grenar af hithörande vetenskaper.

Sigurd Erixon.

Västmanlands fornminnesförenings museum.

Västmanlands fornminnesförenings styrelse beslöt på vårsamman-trädet i år, att föreningens samlingar skulle katalogiseras enligt vid Nordiska Museet tillämpade principer. Till fullgörande af katalogiseringen, som denna gång endast skulle omfatta en månads arbete, kallades fil. kand. Sven T. Kjellberg. Under mars verkställdes arbetet och medhans omkring 2,000 nummer, omfattande etnogra-fiska-, vapen- och högreståndsaafdelningarna. Resten af katalogise-ringen skall möjligen utföras redan i höst.

Dublett af katalogen utfördes för Nordiska Museet.

I samband med detta arbete företogs äfven en gallring och omordning af de i föreningens museum utställda föremålen.

Samfundet för Nordiska Museets främjande

I hufvudstaden bosatt stiftande ledamots årsafgift är *sju* kronor. Utom hufvudstaden bosatt ledamot erlägger en årsafgift af *fem* kronor.

Enligt § 6 i samfundets stadgar är emellertid den, som i stället för den årliga ledamotsafgiften på en gång erlägger minst ett hundra kronor, att anse såsom ständig ledamot och sedan befriad från alla afgifter.

Ledamot, såväl stiftande som ständig, erhåller årligen ett årskort till Nordiska Museets samtliga afdelningar för sig personligen eller för en medlem af sin familj, hvilkens namn i sådant fall torde uppgifvas. Tidskriften »Fataburen» utdelas till medlemmar bosatta utom Stockholm. Därstädes boende kunna erhålla densamma till halfva boklädspriset genom museets expedition å Skansen.

Dessutom eger ledamot rätt att för de närmaste medlemmarna af sin familj (man, hustru eller barn) erhålla årskort gällande till museets samtliga afdelningar för ett pris af *tre* kronor för hvarje sådan medlem. Årskort till Museet å Lejonslätten kosta eljest 5 kr. för vuxna, 3 kr. för barn och till Skansen 6 kr. för vuxna, 4 kr. för barn.

På det stiftande ledamot ej må hafva besvär med årsafgiftens insändande, upptages densamma utom Stockholm genom postförskott samt i Stockholm efter midten af januari genom bud. De i Stockholm bosatta medlemmar, som så önska, kunna dock fr. o. m. den 15 dec. till midten af jan. å museets expedition å Skansen utlösa sina årskort.

Bref och meddelanden torde ställas till Sekreteraren i Samfundet för Nordiska Museets främjande, adress Nordiska Museet, Stockholm 14. Allm. telefon 4. Riks telefon 1310.

Författare och förläggare, som önska böcker och uppsatser anmälda eller omnämnda i tidskriften, behagade insända dem under adress *Nordiska Museet*, Stockholm 14. Manuskript, meddelanden och uppgifter insändas under samma adress.

Fataburen utkommer med 4 häften årligen och åtföljes dessutom af en redogörelse för museets förvaltning.

Tidskriften kostar i bokhandeln och på posten 5 kr. för årgång. Lösa häften säljas i mån af tillgång för 2 kr. Till de ledamöter i Samfundet för Nordiska Museets främjande, som äro bosatta utom Stockholm, utdelas tidskriften gratis. I hufvudstaden boende ledamöter kunna erhålla tidskriften till halfva boklådspriset vid rekvisition genom museets expedition å Skansen.

Pärmar, afsedda för Fataburens olika årgångar, af blått linne samt till ett pris af 1 kr. för årg., finnas efter rekvisition att tillgå hos K. hofbokbindaren GUSTAF HEDBERG, Gamla Kungsholmsbrogatan 26, Stockholm C.